

Κώστας Σημίτης

Η δημοκρατία σε κρίση;

ΠΟΛΙΣ

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ;

ΣΑ

ΚΩΣΤΑΣ ΣΗΜΙΤΗΣ

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΣΕ ΚΡΙΣΗ;

83

Η δημοκρατία σε κρίση;

83

μακέτα εξωφύλλου-σχεδιασμός έκδοσης:
Μαρία Τσουμαχίδου

διόρθωση:
Άννα Μαραγκάκη

σελιδοποίηση:
Αγγέλα Ζαχαριάδου

τυπώθηκε τον Μάιο του 2007

© 2007, Κώστας Σημίτης και εκδόσεις ΠΟΛΙΣ
Αιόλου 33, 105 51 Αθήνα

τηλ.:

fax:

e-mail: polis@ath.forthnet.gr

ISBN: 978-960-435-152-7

εκδόσεις ΠΟΛΙΣ

Η ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΣΕ ΚΡΙΣΗ;*

Οι σχολιαστές της πολιτικής ζωής σημειώνουν αυξανόμενη δυσαρέσκεια για την πολιτική και τους πολιτικούς. Κατά την άποψη που κυριαρχεί, όλο και περισσότεροι πολίτες ενδιαφέρονται όλο και λιγότερο για τα δημόσια πράγματα. Το χάσμα μεταξύ κυβερνώντων και πολιτών διευρύνεται. Η αποχή από τις εκλογικές διαδικασίες, ο λαϊκισμός, η ψήφος διαμαρτυρίας θεωρούνται ενδείξεις αποστροφής για την πολιτική. Την αρνητική εικόνα συμπληρώνουν, σύμφωνα πάντα με τις ίδιες περιγραφές, η απώλεια της αξιοπιστίας των κομμάτων, της κυβέρνησης αλλά και της Βουλής. Ιδεολογίες, πολιτικές θεωρίες δεν βρίσκουν απήχηση. Μεγάλα σχέδια δεν υπάρχουν πια. Η δημοκρατία παρουσιάζει παθολογικά φαινόμενα.

* Η υπό τον ίδιο τίτλο ομιλία στις 16 Ιανουαρίου 2007 στο πλαίσιο των ετήσιων διαλέξεων του Ομίλου Προβληματισμού για τον Εκσυγχρονισμό της Κοινωνίας (ΟΠΕΚ) περιείχε τμήματα του παρόντος κειμένου.

Έχουν, όμως, έτσι τα πράγματα; Βρίσκεται η δημοκρατία σε αδιέξοδο;

1. Η δυσσάρεσχεια των πολιτών για τη λειτουργία της δημοκρατίας σήμερα δεν διαφέρει από ανάλογα φαινόμενα άλλοτε. Στη μεταπολεμική ελληνική ιστορία υπήρξαν πολλές στιγμές όπου ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού ήταν αποστασιοποιημένο από τα πολιτικά δρώμενα. Τώρα, όπως και τότε, τα προβλήματα που το απασχολούν μπορούν να λυθούν με δημοκρατικές διαδικασίες. Πρόκειται πάλι για κοινωνικές αντιθέσεις, για διαφορές στην ανακατανομή του πλούτου, για διαμάχες σχετικά με τις δυνατότητες προόδου των ατόμων, για θέματα τα οποία καλείται να διευθετήσει το δημοκρατικό σύστημα.

Η διαφορά είναι ότι, σήμερα, οι ορατές λύσεις, όταν υπάρχουν, αμφισβητούνται έντονα από πολλές πλευρές. Τα σημερινά προβλήματα δεν τίθενται μόνο από τη μεγάλη πλειονότητα των πολιτών προς τους προνομιούχους που ασκούν οικονομική και πολιτική εξουσία, αλλά επίσης από ευρύτερα στρώματα προς άλλα στρώματα ομοίως πολυπληθή. Από ομάδες που δεν έχουν διασφαλίσει βέβαιη απασχόληση, καλές συντάξεις και δυνατότητες κοινωνικής ανέλιξης προς ομάδες που έχουν εξασφαλίσει λύσεις, αν και δεν διαφέρουν ριζικά ως προς την κοινωνική τους θέση από τις άλλες «μη προνομιούχες». Οι ήδη εργαζόμενοι και ήδη ασφαλισμένοι βρίσκονται, για

παράδειγμα, σε σαφώς ευνοϊκότερη θέση από εκείνους που τώρα εντάσσονται στην αγορά εργασίας. Για τους τελευταίους, οι δυνατότητες εξεύρεσης εργασίας είναι πιο περιορισμένες και οι ασφαλιστικές ρυθμίσεις που θα ισχύσουν, χειρότερες. Αλλαγές στις εργασιακές και τις ασφαλιστικές ρυθμίσεις για τις «μέλλουσες γενεές» δεν γίνονται αποδεκτές. Η κοινωνία δεν είναι έτοιμη να δώσει απαντήσεις. Υπάρχει ως εκ τούτου αδυναμία, αμφιβολία και δισταγμός των πολιτικών να παρέμβουν. Δημιουργείται έτσι μια εικόνα απραξίας και κρίσης.

Η σημερινή «κρίση» συνδέεται με την επέκταση των μεσαίων στρωμάτων και τον πολλαπλασιασμό των πολιτών με φωνή και απαίτηση συμμετοχής. Ο τομέας των υπηρεσιών αποκτά όλο και μεγαλύτερη σημασία στην οικονομική ζωή και, μέσω αυτού, τα μεσαία στρώματα. Οι αγρότες, που αποτελούσαν τον κύριο όγκο της πολιτικής πελατείας των κομμάτων, έχουν περιοριστεί. Οι εργάτες δεν αποτελούν πια ξεχωριστή ομάδα στο περιθώριο της κοινωνικής ζωής. Αυτοτοποθετούνται στο ίδιο κοινωνικό επίπεδο με τους υπαλλήλους και τους μικροεπαγγελματίες, λόγω της εξειδικευμένης σήμερα εργασίας τους και του κοινού τρόπου ζωής τους. Το επίπεδο της εκπαίδευσης έχει βελτιωθεί. Η πληροφόρηση που παρέχουν τα μέσα μαζικής επικοινωνίας είναι προσιτή στον καθένα και πληρέστερη από εκείνη του καφενειού. Ο κάθε πολίτης αισθάνεται σε θέση να κρίνει. Πληθύνθηκαν εκείνοι που έχουν άποψη, αιτήματα, και ζητούν

από την πολιτική να απαντά στα προβλήματά τους. Οι λύσεις δεν είναι πια υπόθεση λίγων και δεν συμμετέχουν στη διαμόρφωσή τους μόνο οι ηγεσίες των διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Τα προβλήματα δεν περιορίζονται πια στον χώρο των απολύτως αναγκαίων για την καθημερινή ζωή.

Ο πολίτης ενδιαφέρεται όχι μόνο για κάποιου είδους περίθαλψη, αλλά για ποιοτική περίθαλψη. Άλλοτε απαιτούσε γυμνάσια και λύκεια. Τώρα ζητά το πανεπιστήμιο που εξασφαλίζει επάγγελμα με κύρος και υψηλό εισόδημα. Έχει το στεγαστικό δάνειο για να χτίσει σπίτι. Τον ενδιαφέρουν το ύψος των επιτοκίων και οι όροι του δανείου, η πολεοδόμηση, η προστασία του περιβάλλοντος στο οποίο θα ζήσει. Τον απασχολεί η ακρίβεια και αναζητά τρόπους για να προστατεύσει το εισόδημά του ως καταναλωτή. Οι υπάρχουσες απαντήσεις στα αιτήματά του όμως δεν τον ικανοποιούν. Τα κενά τους τού γεννούν ερωτήματα για την αποτελεσματικότητα της πολιτικής και για το ίδιο το πολίτευμα.

Η «κρίση της δημοκρατίας» είναι συνέπεια των μεγάλων κοινωνικών και οικονομικών μεταβολών που έχουν συντελεστεί στη χώρα μας, της παγκοσμιοποίησης και της εισαγωγής των νέων τεχνολογιών. Η κοινωνία και οι θεσμοί της πρέπει να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Η αναγκαία μεταβολή προκαλεί όμως κοινωνικές αναταράξεις. Απρόσμενα προβλήματα κλονίζουν την πίστη του πολίτη στο μέλλον του. Η αλλαγή της ηλι-

κιακής σύνθεσης του πληθυσμού με τη θεαματική αύξηση των μεγαλύτερων ηλικιών καθιστά ανεπαρκείς τις ισχύουσες ρυθμίσεις της κοινωνικής ασφάλισης. Οι νέες προμηνύονται δυσμενέστερες. Η εξασφάλιση απασχόλησης είναι όλο και πιο δύσκολη χωρίς συνεχή, διά βίου επιμόρφωση. Κοινωνικοί συμβιβασμοί που εξασφάλιζαν σταθερότητα, όπως οι συλλογικές συμβάσεις, αμφισβητούνται. Ακόμη και η νομοθεσία που σπανίως άλλαζε και παρείχε έτσι βεβαιότητα για τους κανόνες της συλλογικής ζωής έχει σήμερα όλο και πιο περιορισμένο χρόνο ισχύος, προκειμένου να προσαρμόζεται σε νέες καταστάσεις. Οι αναπάντεχες αυτές μεταβολές δημιουργούν απορίες και φόβο για το τι θα επακολουθήσει, την ανάγκη για νέες κατευθύνσεις και ιδέες, για κριτήρια νέων λύσεων, ώστε να υπάρξει κοινωνική ειρήνη.

Τα σχέδια για τη νέα εποχή είναι ευθύνη των πολιτικών δυνάμεων. Αυτές όμως έχουν παραιτηθεί από τον ενεργό ρόλο του διαμορφωτή των πολιτικών εξελίξεων. Προτιμούν τον ρόλο ενός ενδιαφερόμενου αλλά αποστασιοποιημένου συμμετόχου. Διστάζουν να διεκδικήσουν τη θέση του καθοδηγητή της κοινωνίας προτείνοντας ιδέες και αναλαμβάνοντας πρωτοβουλίες για τις κοινωνικές αλλαγές. Η άποψή τους για το νέο είναι συνειδητά ασαφής. Η ασάφεια αυτή προλαμβάνει αντιρρήσεις, διασφαλίζει μεγαλύτερη γκάμα επιλογών και αφήνει την πόρτα ανοιχτή για υπαναχωρήσεις. Τα κόμματα διατυπώνουν τις θέσεις τους με τρόπο ώστε να

διαβεβαιώνουν μεν για το ενδιαφέρον τους τούς ψηφοφόρους, αλλά να μη δεσμεύονται τα ίδια. Αφήνουν περιθώρια διαπραγμάτευσης και επιτρέπουν τον συγκεκριισμό απόψεων. Η στάση τους περιορίζει έτσι το πολιτικό κόστος και καθιστά δυνατή μια απόφαση με βάση τις προτιμήσεις της κοινής γνώμης. Τα κέρδη και οι ζημιές μπορούν να σταθμιστούν με κριτήριο την εύνοια των ψηφοφόρων. Η πολιτική αυτή τακτική αποδίδει μεγάλη σημασία στα αποτελέσματα των δημοσκοπήσεων. Οι πεποιθήσεις έρχονται σε δεύτερη μοίρα και το μακροπρόθεσμα ενδεδειγμένο μετράει ελάχιστα. Θύμα είναι οι αναγκαίες πολιτικές για την ανάπτυξη και για περισσότερη κοινωνική δικαιοσύνη.

Η αδυναμία ενσωμάτωσης μακροπρόθεσμων προοπτικών στον σχεδιασμό των κομμάτων έχει εξελιχθεί πια σε χαρακτηριστικό στοιχείο του πολιτικού συστήματος. Σε όλα τα μεγάλα θέματα της εποχής, όπως η παιδεία ή το ασφαλιστικό, οι «μεταρρυθμίσεις» τείνουν να περιορίζονται, υπό την πίεση των ενδιαφερομένων κοινωνικών ομάδων, σε ελάχιστες παρεμβάσεις. Αυτές όμως αντιμετωπίζουν μόνο τα τρέχοντα προβλήματα και αναβάλλουν τις ουσιαστικές λύσεις για αύριο. Η στάση αυτή επηρεάζει αρνητικά την ποιότητα της δημοκρατίας. Καλλιεργεί την αντίληψη ότι η πολιτική πρέπει να περιορίζεται στην αντιμετώπιση των άμεσων και επικίνδυνων για την εξουσία κρίσεων και να αποφεύγει μονιμότερες λύσεις που ενοχλούν.

Η στάση των πολιτικών δυνάμεων οφείλεται σε έναν πολύ συγκεκριμένο λόγο. Σε μια κοινωνία, στην οποία κυριαρχούν τα μεσαία στρώματα και οι ταξικές διαφορές δεν είναι πια ιδιαίτερα έντονες, τα κυρίαρχα πολιτικά κόμματα είναι πολυσυλλεκτικά. Εκπροσωπούν ταυτόχρονα διάφορες κοινωνικές ομάδες, των οποίων τα συμφέροντα και οι απόψεις διαφέρουν και αντιτίθενται. Κρίσιμο για την κατάκτηση της εξουσίας είναι να μην αποξενωθεί το κόμμα από καμία από αυτές τις κοινωνικές ομάδες. Να εξασφαλίσει, παρά τις διστάμενες επιδιώξεις τους, τη στήριξή τους. Να προσεταιριστεί τους κυμαινόμενους ψηφοφόρους, παρότι δεν ταυτίζονται με τον κύριο όγκο των οπαδών του. Υπό αυτές τις συνθήκες, επιβάλλεται μια τακτική που καλύπτει διαφορές και προλαμβάνει αντιθέσεις. Ο κομματικός λόγος αποσαφηνίζει τα ελάχιστα δυνατά. Η συνέπεια και η ειλικρίνεια θεωρούνται παράγοντες που περιορίζουν τις πιθανότητες εκλογικής νίκης.

Οι πολυσυλλεκτικές τακτικές μειώνουν στο ελάχιστο τον κίνδυνο μεγάλων και αιφνιδιαστικών μετατοπίσεων ψηφοφόρων. Η ελεγχόμενη ανάδειξη θεμάτων, οι αποσιωπήσεις και οι αναβολές αμφιλεγόμενων λύσεων προλαμβάνουν κοινωνικές εκρήξεις και θεαματικές στροφές των πολιτών προς άλλες, ιδίως νέες, κατευθύνσεις. Συντελούν στο να διατηρούνται αναλλοίωτες οι παράμετροι της πολιτικής αναμέτρησης μεταξύ των κατεστημένων δυνάμεων, παρά τις οικονομικές και κοινωνικές με-

ταβολές. Οι ίδιοι παίκτες συνεχίζουν μονίμως να παίζουν στο ίδιο γήπεδο. Νέοι παίκτες δεν μπορούν να εμφανιστούν και δεν δημιουργούνται νέα πεδία πολιτικού ανταγωνισμού.

Πολυσυλλεκτικές τακτικές μεταχειρίζονται αναπόφευκτα παραπλήσιο λόγο, εφόσον θέλουν να κερδίσουν την εύνοια ενός όσο το δυνατόν ευρύτερου κοινού. Όλα τα κόμματα επιδιώκουν ανάπτυξη, υψηλότερο βιοτικό επίπεδο και καλύτερη παιδεία. Τα συντηρητικά θυμούνται την ανάγκη για κοινωνική δικαιοσύνη, τα προοδευτικά τονίζουν τη σημασία της ανταγωνιστικότητας. Τα αντίπαλα κόμματα διαφοροποιούνται μεταξύ τους κυρίως με αρνητικές αναφορές του ενός για το άλλο. Καλούν τους ψηφοφόρους να καταψηφίσουν το άλλο κόμμα και όχι να υπερψηφίσουν συγκεκριμένη πολιτική. Η πολιτική διαφήμιση που αναδεικνύει πρόσωπα, συνθήματα και εικόνες ενισχύει την αίσθηση ενός ανταγωνισμού πρόκλησης εντυπώσεων και όχι θέσεων.

Η αποστασιοποίηση των κομμάτων από τα προβλήματα αποστασιοποιεί όμως τους πολίτες από την πολιτική. Το αντίδοτο στην «κρίση» είναι η «επαναπολιτικοποίηση της πολιτικής»: η στροφή από τις δηλώσεις προθέσεων που ικανοποιούν όλους στην πάλη για την ουσιαστική λύση των προβλημάτων. Τα κόμματα που συντηρούν με τη στάση τους την κρίση έχουν και τη δυνατότητα να την άρουν. Αρκεί να διαμορφώσουν απόψεις σαφείς, συγκεκριμένες, που απαντούν ουσιαστικά στα

προβλήματα. Να τις παρουσιάσουν στον δημόσιο χώρο.* Να τις υποστηρίζουν σε έναν διαρκή διάλογο με την κοινωνία. Να κινητοποιούν τους πολίτες για την αποδοχή και την εφαρμογή τους. Να δημιουργούν έτσι κοινωνική δυναμική για τη συμμετοχή στις πολιτικές διαδικασίες. Να αποτελούν φορείς συνεχούς συζήτησης και δράσης για μια διαφορετική λειτουργία της κοινωνίας.

Η αποκαλούμενη «κρίση της δημοκρατίας» δεν οφείλεται σε εγγενή αδυναμία του θεσμού της δημοκρατίας να λειτουργήσει ομαλά υπό νέες συνθήκες. Σχετίζεται με τις πολυσυλλεκτικές τακτικές των κομμάτων και την προσπάθειά τους να περιορίσουν την πολιτική δραστηριοποίηση των πολιτών σε ένα πλαίσιο που το ελέγχουν. Οφείλεται στο ότι ο τρόπος άσκησης πολιτικής και το περιεχόμενο της πολιτικής δεν προσαρμόζονται στα νέα δεδομένα, δεν ανταποκρίνονται στα αιτήματα και τις ανάγκες των πολιτών. Συναρτάται με την επιχειρούμενη αποπολιτικοποίηση της πολιτικής.

Η εξέταση των φαινομένων που αναφέρονται ως ενδείξεις της σοβούσης κρίσης της δημοκρατίας το επιβεβαιώνει.

* Το Προγραμματικό Πλαίσιο του ΠΑΣΟΚ, «Δίκαιη Κοινωνία-Δυνατή Ελλάδα», αποτελεί μια θετική προσπάθεια σ' αυτή την κατεύθυνση. Αναδεικνύει θέματα, όπως της κοινωνίας της γνώσης (Γνώση για όλους-Τεχνολογία παντού), πολύ σημαντικά για την ανάπτυξη της χώρας.

2. Ως χαρακτηριστικό της «κρίσης» αναφέρεται η μείωση του ενδιαφέροντος των πολιτών για την πολιτική και η «παρακμή της πολιτικής». Φαινόμενα που δικαιολογούν αυτές τις διαπιστώσεις είναι πράγματι υπαρκτά. Οι αιτίες είναι πολλές. Οι υποσχέσεις των πολιτικών που διαρκώς αθετούνται, αλλά και η αδυναμία τους να αντιμετωπίσουν υπαρκτά προβλήματα. Η συνακόλουθη πεποίθηση των πολιτών ότι πολύ λίγο μετράει ο πολιτικός λόγος και δεν πρέπει να τον εμπιστεύονται. Η κατάρρευση του «υπαρκτού σοσιαλισμού» και η διάφευση της ελπίδας ότι είναι δυνατό ένα διαφορετικό μοντέλο κοινωνίας. Η περιορισμένη απήχηση των ιδεολογιών. Αλλά επίσης η συνθετότητα των θεμάτων, η αδυναμία κατανόησής τους και η δυσκολία διαμόρφωσης μιας τεκμηριωμένης άποψης για την επιχειρηματολογία των κυβερνώντων. Στην ελληνική πολιτική ζωή κυριάρχησε τα τελευταία χρόνια το θέμα της απογραφής και του ελλείμματος. Το τελευταίο αυξανόταν διαρκώς ύστερα από αλληπάλληλους «ελέγχους» και μειώθηκε μετά, με διαδικασίες επίσης δυσνόητες και αδιαφανείς, κατά τρόπο που συνέφερε την κυβερνητική παράταξη. Το δικαιολογημένο συμπέρασμα του πολίτη ήταν ότι το θέμα τον υπερβαίνει όχι μόνο επειδή είναι πολύπλοκο, αλλά κυρίως επειδή οι υπεύθυνοι δεν μιλούν με ειλικρίνεια.

Η ανυποληψία της πολιτικής ενισχύεται από τη δεδομένη πελατειακή αντίληψη του ψηφοφόρου-καταναλωτή παροχών. Ζητάει, είτε προσωπικά είτε συνήθως

με την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει, ειδική μεταχείριση, αδιαφορώντας αν αυτή συμβιβάζεται ή όχι με γενικότερες επιδιώξεις. Πεποιθήσή του είναι ότι το δικαίουται, διότι η ψήφος και ο σταυρός του πρέπει να ανταμειφθούν με κάποιο αντάλλαγμα. Όμως η πολιτική που συνίσταται στην εξυπηρέτηση πελατείας προκαλεί τις έντονες αντιδράσεις των πολιτών, που αισθάνονται ότι οι πρακτικές συναλλαγής δημιουργούν και συντηρούν ανισότητες.

Στην απαξίωση της πολιτικής έχει συμβάλει και η απροκάλυπτα συντεχνιακή στάση των βουλευτών. Όχι μόνο σε θέματα άρσης της βουλευτικής ασυλίας, αλλά και ως προς τα βασικά χαρακτηριστικά του εκλογικού συστήματος (σταυρός, μεγάλες περιφέρειες), αρνούνται οποιαδήποτε αλλαγή που θέτει σε κίνδυνο την επανεκλογή τους. Η πολιτική είναι γι' αυτούς επάγγελμα και συμπεριφέρονται όπως όλοι οι άλλοι επαγγελματίες, όταν θίγονται τα θεωρούμενα ως κεκτημένα δικαιώματά τους.

Για την «παρακμή της πολιτικής» δεν ευθύνεται η δημοκρατία. Δύο διαπιστώσεις είναι αναγκαίες. Τα προβλήματα σήμερα είναι πολύ πιο σύνθετα απ' ό,τι άλλοτε. Τα θέματα βασιλεία ή δημοκρατία, αν πρέπει να υπάρχει ή όχι κοινωνική ασφάλιση, αν χρειάζεται σχολείο ή νοσοκομείο σε μια συγκεκριμένη περιοχή είναι απλά, κατανοητά, συζητούνται στο καφενείο και προσφέρονται για ωραίους πολιτικούς λόγους· προπαντός, έχουν κατ' αρχήν εύκολη λύση. Το ασφαλιστικό, όμως, ή

η διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων υπό συνθήκες παγκόσμιου ανταγωνισμού είναι θέματα που δεν επιλύονται εύκολα και η πολιτική έχει μικρά περιθώρια για την αντιμετώπισή τους. Το πολιτικό μήνυμα, που θέλει να είναι ειλικρινές, ούτε είναι εύκολα κατανοητό ούτε ενθουσιάζει. Οι πολιτικοί πέφτουν, γι' αυτό, εύκολα στην παγίδα της υπεραπλούστευσης και της υπερβολής. Εύκολα περιορίζονται στον καταγγελτικό και μόνο λόγο και αποφεύγουν αναλύσεις και θέσεις, για να μην έχουν πολιτικό κόστος.

Ο πολίτης δεν έχει πάψει να ενδιαφέρεται για την πολιτική. Δεν ενδιαφέρεται όμως για ξύλινο λόγο, για τις αρχηγικές διαμάχες ή τους θεατρινισμούς των κομμάτων, που αποτελούσαν άλλοτε το κύριο αντικείμενο του πολιτικού διαλόγου. Ενδιαφέρεται γι' αυτά που τον αφορούν, την απασχόληση, το εισόδημα, την ακρίβεια, το περιβάλλον ζωής.

Ο πολίτης μπορεί να μην καταλαβαίνει τις διάφορες πτυχές ενός προβλήματος αλλά, εφόσον δεν σκέφτεται ως καταναλωτής παροχών, καταλαβαίνει ποιος προσφέρει σκέψη και καταθέτει προσπάθεια και ποιος γενικολογίες. Θέλει να ακούσει τεκμηριωμένο λόγο που ανταποκρίνεται στα ενδιαφέροντα και τις εμπειρίες του. Η αποπολιτικοποίηση μπορεί να αντιμετωπιστεί με διαφορετικό λόγο και διαφορετική πράξη. Με λόγο για το τι είναι δυνατό και τι δεν είναι, τι είναι σκόπιμο και για ποιους λόγους, τι πρέπει να αποφευχθεί, ποιο το κόστος

και ποιο το όφελος. Αντί για υποσχέσεις, χρειάζονται εξηγήσεις για το τι συμβαίνει. Αντί να ακολουθείται η λογική του πολιτικού κόστους, χρειάζεται το θάρρος της πεποίθησης και της πρωτοβουλίας. Η πολιτικοποίηση προκύπτει από ειλικρίνεια απέναντι στα προβλήματα και βούληση για διαφάνεια και αλήθεια.

Η παρακμή των ιδεολογιών και η αδυναμία των θεσμών να ανταποκριθούν στις προσδοκίες των πολιτών δεν σημαίνουν ότι έχει αρχίσει μια περίοδος κατά την οποία φθίνει η σημασία της πολιτικής. Η πολιτική δεν περιορίζεται σε ό,τι καθιερώθηκε από τις μέχρι σήμερα πρακτικές. Μπορεί να ξεπεράσει παγιωμένες καταστάσεις. Η «κρίση» είναι ακριβώς εκείνη που οδηγεί σε δημιουργικές αναζητήσεις, προσφέρει ευκαιρίες και κατάλληλους μοχλούς αλλαγών. Απόδειξη είναι τα κοινωνικά κινήματα και οι μη κυβερνητικές οργανώσεις. Προέκυψαν από τη σημερινή «αδυναμία» και δημιούργησαν νέα θετικά δεδομένα.

3. Συνυφασμένη με την έλλειψη ενδιαφέροντος για την πολιτική είναι η αποξένωση των πολιτών από τις πολιτικές διαδικασίες. Αισθάνονται ότι το μόνο που τους επιτρέπεται είναι η έκφραση γνώμης κατά τις εκλογές μία φορά τα τέσσερα χρόνια. Στο διάστημα μεταξύ δύο εκλογικών αναμετρήσεων, κανείς από τους εκπροσώπους τους δεν ενδιαφέρεται για το τι πιστεύουν και τι θέλουν. Η Βουλή είναι απόμακρη.

Η διοίκηση και η αυτοδιοίκηση δεν μπορούν ν' αντεπεξέλθουν στα αυξανόμενα προβλήματα που αφορούν μια πλειάδα θεμάτων, από την ικανοποιητική διαμόρφωση του περιβάλλοντος ζωής μέχρι την οργάνωση και λειτουργία των αναγκαίων για την κοινή διαβίωση υπηρεσιών. Υστερούν, μάλιστα, σοβαρά στην αντιμετώπισή τους. Οι πολίτες δεν έχουν τρόπο να εκφράσουν την άποψή τους για όσα τους αφορούν. Οι αναμονές δεν εκπληρώνονται, η δυσaráεσκεια εξαπλώνεται και η αίσθηση ότι η πολιτειακή οργάνωση δεν είναι στο ύψος των καιρών γενικεύεται. Το συμπέρασμα προκύπτει για τον πολίτη αβίαστα. Οι κανόνες λειτουργίας της πολιτείας πρέπει να προσαρμοστούν στα νέα δεδομένα. Το ζητούμενο είναι η «συμμετοχική δημοκρατία», νέοι τρόποι εκπροσώπησης και συμμετοχής παράλληλα με τους υπάρχοντες, ώστε πολύ περισσότεροι πολίτες να μπορούν να συνδιαμορφώνουν τις εφαρμοστέες πολιτικές. Αυτό το ευρύτερα αποδεκτό πρόβλημα δεν έχει, όμως, ακόμη ευρύτερα αναγνωρισμένες απαντήσεις.

Διάφορες προσπάθειες έχουν γίνει κατά καιρούς για να διευρυνθεί ο κύκλος των συμμετεχόντων στις πολιτικές διαδικασίες και στη λήψη των αποφάσεων. Καθιερώθηκαν περιορισμοί στον χρόνο άσκησης αξιωμάτων ή στον αριθμό των αξιωμάτων που μπορεί να κατέχει ο πολίτης. Προβλέφθηκαν νέα αξιώματα, όπως διαμερισματικοί σύμβουλοι, νέα όργανα, όπως οι Ανεξάρτητες Αρχές, αυξήθηκαν τα αξιώματα τα οποία καταλαμβάνο-

νται με άμεση εκλογή από τον λαό. Οι νομάρχες είναι ένα παράδειγμα. Ο αριθμός των εκλογικών διαδικασιών αυξήθηκε. Οι ευρωεκλογές και οι νομαρχιακές εκλογές αποτελούν αφορμή για πολιτικό διάλογο και αποτίμηση του έργου των εκλεγέντων. Το Σύνταγμα προβλέπει τη δυνατότητα δημοψηφισμάτων, χωρίς όμως έως τώρα να έχουν πραγματοποιηθεί δημοψηφίσματα. Ιδρύθηκαν συμβουλευτικά και γνωμοδοτικά όργανα για να εκφράζουν οι κοινωνικές ομάδες τις απόψεις τους, π.χ., η Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή ή το Συμβούλιο Ανταγωνιστικότητας. Πληθύνθηκαν οι διαδικασίες ακρόασης των εκπροσώπων των ενδιαφερομένων χάρη στη λειτουργία της Βουλής κατά Επιτροπές, ενώ καταβάλλονται και συνεχείς προσπάθειες για κοινωνικό διάλογο. Η άποψη ότι η νομιμοποίηση των κυβερνήσεων μέσω της εκλογικής διαδικασίας δεν επαρκεί, αλλά χρειάζεται συνεχή διάλογος με τους διοικούμενους, κερδίζει διαρκώς έδαφος. Παρ' όλα αυτά, η αποξένωση παραμένει, αν όχι εντείνεται.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης, σε μια πρόσφατη Έκθεσή του για το «Μέλλον της Δημοκρατίας στην Ευρώπη», αναφέρει μια σειρά μεταρρυθμίσεων, τις οποίες συνιστά ώστε να λειτουργήσει καλύτερα η δημοκρατία. Τα μέτρα αυτά είναι, μεταξύ άλλων: δυνατότητα περισσότερων επιλογών κατά τις εκλογές (π.χ., διαφορετική ψήφος για το κόμμα και τους βουλευτές)· ο εκλεγόμενος (π.χ., ως βουλευτής) να έχει αναπληρωτή και να μοιρά-

ζεται με αυτόν το αξίωμά του· εκλογή ειδικευμένων γνωμοδοτικών συμβουλίων· κέντρα πληροφόρησης· συμβούλια αλλοδαπών κατοίκων της χώρας τα οποία θα εκλέγονται με ειδική διαδικασία· κοινωνική θητεία σε αντικατάσταση της στρατιωτικής θητείας· επιμόρφωση για τη συμμετοχή σε πολιτικές διαδικασίες· ελεγκτές ή Συνήγοροι για τον έλεγχο των Ανεξάρτητων Αρχών· δικαίωμα πρόσβασης στις πηγές πληροφόρησης· δυνατότητα στην αυτοδιοίκηση κάθε βαθμού να ενίσταται κατά αποφάσεων ανωτέρου οργάνου (Κίτρινη Κάρτα)· νομοθεσία-πλαίσιο με δυνατότητα εξειδίκευσης όχι μόνο από το κεντρικό κράτος αλλά και από την αυτοδιοίκηση· συμμετοχή των πολιτών στην κατανομή ορισμένων πόρων του προϋπολογισμού· χρηματοδότηση των ΜΚΟ· δημοψηφίσματα σε σχέση με πρωτοβουλίες πολιτών· δυνατότητα άσκησης του εκλογικού δικαιώματος εξ αποστάσεως (ταχυδρομικά, ηλεκτρονικά).

Τα μέτρα αυτά μπορούν πράγματι να αναζωπυρώσουν το ενδιαφέρον για τα δημόσια πράγματα και να οδηγήσουν σε μεγαλύτερη συμμετοχή. Χρειάζεται όμως μια προσεκτική αποτίμηση για τον τρόπο λειτουργίας τους μέσα στο όλο σύστημα: προσφέρουν μάλλον την εντύπωση της συμμετοχής παρά την ουσιαστική εμπλοκή του πολίτη, που είναι και το ζητούμενο. Τη δημοκρατία διασφαλίζει σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από το δικαίωμα ψήφου η δυνατότητα σύμπραξης. Αυτή δημιουργεί την αίσθηση επιρροής στα πράγματα.

Η ίδια έκθεση του Συμβουλίου της Ευρώπης επισημαίνει, για παράδειγμα, ότι, όταν διενεργούνται δημοψηφίσματα πολύ συχνά, προκαλούν κορεσμό. Γι' αυτό και μετά την αύξηση του αριθμού τους στις ευρωπαϊκές χώρες τη δεκαετία του 1990, η προσφυγή σ' αυτά περιορίστηκε από το 2000 και μετά. Τα δημοψηφίσματα λειτουργούν πολλές φορές ως μέσο έκφρασης γνώμης για την κυβερνητική πολιτική και τα πράγματα στη χώρα. Οι ψηφοφόροι αδιαφορούν για το συγκεκριμένο ερώτημα που τους τίθεται. Το δημοψήφισμα, υπό αυτές τις συνθήκες, αποτελεί επανάληψη των γενικών εκλογών υπό διαφορετική μορφή. Το δημοψήφισμα μπορεί επίσης να λειτουργήσει ως τροχοπέδη σε αναγκαίες αλλαγές, λόγω της αδιαφορίας της πλειοψηφίας και της απορριπτικής στάσης ενός τμήματος του πληθυσμού απέναντι στις μεταρρυθμίσεις. Οι γυναίκες απέκτησαν στην Ελβετία το δικαίωμα ψήφου καθυστερημένα, ύστερα από πολλά αρνητικά δημοψηφίσματα. Η πολιτική, αν θέλει να προβλέπει εξελίξεις και να χαράζει νέους δρόμους, δεν μπορεί να ακολουθεί την κατεστημένη γνώμη. Οφείλει να αναλαμβάνει την ευθύνη για το καινούργιο και να το προωθεί. Ένα δημοψήφισμα δικαιολογείται όταν η λύση χρειάζεται την κινητοποίηση και τη συμπράξη του πληθυσμού, και όχι κάθε φορά που η ίδια αμφισβητείται. Η λογική του δημοψηφίσματος, άλλωστε, όντας καθαρά διλημματική, δηλαδή Ναι-Όχι, δεν προσφέρεται για την αντιμετώπιση σύνθετων προβλημάτων.

Η μεταφορά αρμοδιοτήτων στην αυτοδιοίκηση συμβάλλει στην κινητοποίηση ενός πολύ μεγαλύτερου αριθμού πολιτών για την αντιμετώπιση των προβλημάτων τους. Πρέπει όμως να συνοδεύεται από ορισμένες προϋποθέσεις και εγγυήσεις για την προάσπιση των συμφερόντων του κοινωνικού συνόλου. Οι πόροι και το προσωπικό είναι απαραίτητοι όροι για να επιτύχει η μεταφορά. Αλλά επίσης η τήρηση προτύπων διαχείρισης και οι έλεγχοι ώστε να παταχθεί η διαφθορά που, όπως έχει διαπιστωθεί, είναι διαδεδομένη στους δήμους και τις νομαρχίες. Ακόμη, σημαντικό είναι να τίθενται φραγμοί στην τοπικιστική και ιδιοτελή αντίληψη μιας ομάδας που θα θελήσει να καταστρέψει το περιβάλλον ή να επιβαρύνει τρίτους προς όφελός της. Υπάρχουν, δυστυχώς, πολλά παραδείγματα περιοχών της χώρας όπου οι κάτοικοι αρνούνται να δημιουργηθούν εργοστάσια επεξεργασίας απορριμμάτων ή παραγωγής ηλεκτρισμού, ή δεν θέλουν να υπάρχουν πολεοδομικοί περιορισμοί και ρυθμίσεις προστασίας του περιβάλλοντος. Σε ορισμένα νησιά η τοπική κοινωνία επιζητεί τη μεταφορά αρμοδιοτήτων σ' αυτήν, ώστε να μπορέσει επιτέλους να χτίσει σε όσο το δυνατόν μεγαλύτερη έκταση τα όσο το δυνατόν υψηλότερα κτίρια. Η αποκέντρωση δεν είναι πάντα πανάκεια. Πρέπει να συνδέεται με σημαντική βελτίωση του «βαθμού θεσμοποίησης», δηλαδή των προϋποθέσεων λειτουργίας. Ο βαθμός αυτός είναι σήμερα χαμηλός, με αρνητικές επιπτώσεις στην ποιότητα της αυτοδιοίκησης.

Ορισμένες προτάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης αφορούν τη δημιουργία ενός οργάνου ή μιας διαδικασίας ώστε κατά τη διάρκεια της θητείας της κυβέρνησης να γίνεται αποτίμηση του κυβερνητικού έργου και να αποφασίζονται, υπό ορισμένες προϋποθέσεις, διορθωτικές κινήσεις για την κυβερνητική πολιτική. Το Κοινοβούλιο των Πολιτών, για παράδειγμα, θα έχει το δικαίωμα να αναστέλλει έναν νόμο που έχει ήδη ψηφιστεί από τη Βουλή και να υποβάλλει προτάσεις νόμων στη Βουλή. Τέτοιες λύσεις ενέχουν τον κίνδυνο να δημιουργήσουν έναν αντίπαλο πόλο προς την κοινοβουλευτική πλειοψηφία και να παρεμποδίσουν το έργο το οποίο οι πολίτες ζήτησαν και ψήφισαν στις εκλογές. Η Άνω Βουλή, τόσο στη Γαλλία όσο και στην Ιταλία, είναι κέντρο συντηρητικών απόψεων και λειτούργησε ως τροχοπέδη στην εφαρμογή προοδευτικής πολιτικής.

Το Συμβούλιο της Ευρώπης προτείνει την ενίσχυση της «οριζόντιας λογοδοσίας» με την ίδρυση θεσμών όπως Ανεξάρτητες Αρχές, Συμβούλια Εμπειρογνομόνων και Ελεγκτές για να ελέγχουν τους Ελεγκτές. Ο όρος «οριζόντια λογοδοσία» αναφέρεται σε θεσμούς και διαδικασίες που καθιστούν δυνατό τον έλεγχο των αιρετών ηγεσιών –σε εθνικό και τοπικό επίπεδο– σε συνεχή βάση. Η οριζόντια λογοδοσία συμπληρώνει την κλασική μορφή λογοδοσίας των κυβερνώντων μέσω των εκλογών.

Η ποιότητα της δημοκρατίας απαιτεί ένα διαρκώς εξελισσόμενο σύστημα μηχανισμών που να συμβάλλει

σε καλύτερη εποπτεία, πληρέστερη πληροφόρηση και μεγαλύτερη διαφάνεια ως προς τις δράσεις των κρατικών μηχανισμών. Οι πολίτες δεν είναι σε θέση να συγκεντρώσουν την πληροφόρηση που τους είναι απαραίτητη για να κρίνουν, ούτε διαθέτουν τη γνώση να αποτιμήσουν πολύπλοκα προβλήματα. Δεν μπορούν, για παράδειγμα, να κρίνουν την ανάγκη και τον τρόπο προστασίας των προσωπικών δεδομένων. Μέσω των θεσμών της οριζόντιας λογοδοσίας μπορεί να επιτευχθεί πληροφόρηση και δημόσιος διάλογος για τις δραστηριότητες της διοίκησης, διαμόρφωση κανόνων κατά την εφαρμογή ενός νόμου, συγκέντρωση και παροχή τεχνογνωσίας στη διοίκηση, επίλυση διαφορών κλπ. Η δράση τους δεν επιτρέπεται όμως να υποκαθιστά τις αιρετές ηγεσίες στη λήψη αποφάσεων για τις γενικές κατευθύνσεις της πολιτικής. Οι θεσμοί της οριζόντιας λογοδοσίας οφείλουν να υπόκεινται σε έλεγχο. Απαραίτητο και ενίοτε επαρκές στοιχείο του είναι η πλήρης δημοσιότητα και ο δημόσιος διάλογος για τις δραστηριότητές τους.

Το αίτημα για περισσότερη συμμετοχή δεν αποτελεί μόνο «μείζον πρόταγμα της δημοκρατίας», αλλά εκφράζει και μια πραγματική ανάγκη. Ο πολίτης θέλει, ιδίως στα θέματα που τον αφορούν άμεσα, να διατυπώνει απόψεις και να αισθάνεται ότι οι παρατηρήσεις του εισακούονται.

Στο αίτημά του να ακούγεται προσπαθούν να ανταποκριθούν όλο και περισσότερες διαδικασίες διαβου-

λεύσεων, ακροάσεων και δημοσίων συζητήσεων. Αυτές οι διαδικασίες εξασφαλίζουν ταυτόχρονα καλύτερη νομιμοποίηση και μεγαλύτερη αποδοχή για σχεδιαζόμενα μέτρα. Αλλά αυτό δεν αρκεί. Η απόσταση του κράτους από τον πολίτη παραμένει μεγάλη. Χρειάζεται επέκταση της διαβούλευσης σε πολύ περισσότερους τομείς, όπως, ταυτόχρονα, και σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό απ' ό,τι ήδη γίνεται. Χρειάζεται επίσης, και κυρίως, η ανάθεση έργου, συγκεκριμένων αποστολών στην κοινωνία πολιτών, στις διάφορες οργανώσεις και πρωτοβουλίες που την απαρτίζουν. Η μεταβίβαση εξουσιών πρέπει να γίνει με φαντασία και σύστημα. Όχι μόνο εκεί όπου έχει διαμορφωθεί ήδη μια παράδοση, αλλά σε όσο το δυνατόν περισσότερους τομείς, ώστε να περιοριστεί δραστηκότερα η απόσταση από την απρόσωπη εξουσία.

Η κοινωνική πρόνοια είναι ένα καλό παράδειγμα μεταβίβασης εξουσιών. Κατά μεγάλο μέρος παρέχεται σήμερα με τη βοήθεια μη κυβερνητικών οργανώσεων ή δημοσίων θεσμών με ισχυρή συμμετοχή πολιτών, όπως είναι τα Κέντρα Κοινωνικής Υποστήριξης και Κατάρτισης. Μεταβίβαση εξουσιών μπορεί να υπάρξει και σε θέματα ποιότητας ζωής, όπως είναι η προστασία του περιβάλλοντος αλλά και η προστασία του πολίτη στην καθημερινότητά του. Ο πολίτης σήμερα, όσον αφορά τα παρόντά του για τη συγκοινωνία ή την αστυνομία, πρέπει να απευθυνθεί σε απρόσωπες υπηρεσίες στις οποίες κατά κανόνα δεν προσφεύγει, λόγω άγνοιας, πιθανής τα-

λαιπωρίας και αποστάσεων. Η αντίληψή του για το ενδιαφέρον της πολιτείας αλλά και οι δυνατότητές του θα ήσαν διαφορετικές, αν υπήρχε στις επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, όπως η ΔΕΗ, ένα συμβούλιο το οποίο να απαρτίζεται από καταναλωτές και να εκφράζει τα αιτήματά του. Ανάλογες ρυθμίσεις υπάρχουν στο εξωτερικό. Τη δυνατότητα του πολίτη να εισακούεται θα ενίσχυε επίσης η δημιουργία μιας εκπροσώπησης πολιτών σε κάθε δήμο ή και διαμέρισμα, που θα αναλάμβανε να διεκπεραιώσει το έργο της ανταπόκρισης σε παράπονα σε τοπικό επίπεδο.

Τα παραδείγματα αυτά στηρίζονται σε δύο διαπιστώσεις. Η πρώτη είναι ευρύτερη: οι αυταρχικοί και εξουσιαστικοί τρόποι διοίκησης οφείλουν να αντικατασταθούν από μεθόδους που τις χαρακτηρίζει η διάθεση για συνεννόηση, διάλογο με την κοινωνία και εξεύρεση λύσεων με ευρύτερη αποδοχή. Υπάρχουν μάλιστα καινούργια θέματα, όπως εκείνο της βιοηθικής, η αντιμετώπιση των οποίων δεν είναι δυνατή, αν ένας διάλογος δεν προσδιορίσει προηγουμένως το επιτρεπτό ή το επιδιωκτέο.

Η δεύτερη διαπίστωση αφορά το επίπεδο στο οποίο η συμμετοχή μπορεί να αποδώσει περισσότερο. Είναι εκείνο που βρίσκεται πιο κοντά στον πολίτη και στο οποίο, λόγω εγγύτητας, ο ίδιος μπορεί να συνεισφέρει περισσότερο. Είναι το τοπικό επίπεδο, η καθημερινότητα. Η αντίληψη ότι μόνο το κράτος πρέπει και μπορεί να δώσει λύση σε όλα τα προβλήματα της κοινωνίας βρί-

σκεται στη ρίζα της αποξένωσης. Το κράτος δεν είναι σε θέση να αναλάβει τον ρόλο ενός πανταχού παρόντος προστάτη. Η ευθύνη για ό,τι συμβαίνει ανήκει και στους πολίτες και η οργάνωση της πολιτείας οφείλει να τους δίνει τη δυνατότητα να την αναλάβουν. Τα γνωστά τυποποιημένα σχήματα συμμετοχής παραμένουν, ωστόσο, κυρίαρχα. Λείπει τόσο η πείρα για τη βελτίωσή τους όσο και η πολιτική βούληση. Ο φόβος των κομμάτων για τη δημιουργία νέων πόλων εξουσίας δρα ανασχετικά.

4. Ως ένδειξη παρακμής αναφέρεται η όλο και μεγαλύτερη ταύτιση των κομμάτων εξουσίας. Τα κόμματα, κατά το επιχείρημα, εφαρμόζουν την ίδια περίπου πολιτική και παραπλανούν τους πολίτες ισχυριζόμενα ότι έχουν διαφορές.

Ο πολυσυλλεκτικός λόγος των κομμάτων και η προσπάθεια αποφυγής του πολιτικού κόστους δημιουργούν πράγματι την εντύπωση μιας σύγκλισης. Υπάρχουν όμως σοβαρά αντεπιχειρήματα στον ισχυρισμό ότι «είναι ίδια».

Το ακροατήριο της πολιτικής είναι σήμερα αρκετά διαφορετικό από άλλοτε. Έχει άποψη για το τι περίπου είναι εφικτό και πώς μπορούν να προωθηθούν τα συμφέροντά του. Ξέρει ότι η χώρα κινείται σε συγκεκριμένο διεθνές περιβάλλον, έχει περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες και υστερεί σε σχέση με τις προηγμένες χώρες στα στοιχεία εκείνα που προωθούν την ανάπτυξη

στη νέα τεχνολογική εποχή. Γι' αυτό και θεωρεί ότι η Ελλάδα δεν μπορεί εδώ και τώρα να φτάσει τις κύριες χώρες της Ε.Ε., ούτε να ακολουθήσει μια δικής της έμπνευσης πολιτική που δήθεν θα λύσει ταχύτατα τα προβλήματά της.

Τα κόμματα έχουν προσαρμοστεί σ' αυτό το ακροατήριο. Έχουν περιορίσει την επίκληση σε δόγματα, θεωρίες ή αλήθειες που μπορούν να λυτρώσουν τον λαό. Δεν ισχυρίζονται πια ότι είναι σε θέση να φτιάξουν από το μηδέν κάτι τελειώς καινούργιο. Οι διαφοροποιήσεις μεταξύ τους δεν εμφανίζονται, ως εκ τούτου, το ίδιο έντονες όπως ήταν σε ένα εξιδανικευμένο παρελθόν πολιτικών αντιπαραθέσεων. Τότε κυριαρχούσαν τα πολιτικά θέματα, τα δικαιώματα του πολίτη, αλλά και οι διαφορετικές προσεγγίσεις για την ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής. Πολλά από αυτά τα ζητήματα δεν έχουν πια την ίδια σημασία σήμερα ή απαντήθηκαν από τις εξελίξεις. Άλλα θέματα, τα οποία συγκάλυπταν οι τότε κυρίαρχοι προβληματισμοί, είναι τώρα αντικείμενα διαμάχης. Αφορούν βασικά προβλήματα της δεδομένης κοινωνίας όπως είναι η κατανομή του εισοδήματος, η κοινωνική πολιτική ή η πλαισίωση της αγοραίας οργάνωσης με ελεγκτικούς μηχανισμούς.

Τα κόμματα έχουν διαφορετικές επιδιώξεις αν και ασχολούνται με τα ίδια περίπου θέματα, αν και ακολουθούν όμοιες περίπου πολιτικές τακτικές τις οποίες τούς επιβάλλει ο κοινοβουλευτισμός, αν και χρησιμοποιούν

τα ίδια τεχνικά μέσα για να πετύχουν τους στόχους τους. Εκπροσωπούν, παρά τα πολλά κοινά σημεία στον τρόπο δράσης τους, διαφορετικά συμφέροντα και επιδιώκουν διαφορετικές λύσεις στα προβλήματα της ελληνικής κοινωνίας. Οι φορολογικές ελαφρύνσεις για τις επιχειρήσεις που προώθησε η Νέα Δημοκρατία, συγκρινόμενες με τις φορολογικές ελαφρύνσεις για τα εισοδήματα των εργαζομένων που καθιέρωσε το ΠΑΣΟΚ, δείχνουν ότι οι επιδιώξεις τους είναι διαφορετικές και το κοινωνικό αποτέλεσμα της δράσης τους επίσης διαφορετικό. Το γεγονός ότι τόσο η Νέα Δημοκρατία όσο και το ΠΑΣΟΚ χρησιμοποίησαν τη φορολογία ως μέσο πολιτικής δεν επέφερε ταύτιση της πολιτικής τους.

Οι ισχυρισμοί για την προϊούσα ταύτιση των πολιτικών κομμάτων διαστρεβλώνουν την πραγματικότητα και λειτουργούν αποπροσανατολιστικά. Παρουσιάζοντας τα όσα συμβαίνουν σήμερα ως παρακμή της δημοκρατίας, εξυπηρετούν έναν συγκεκριμένο σκοπό. Αμφισβητούν την ανάγκη για νέα περιεχόμενα και νέες κατευθύνσεις της πολιτικής σε μια νέα εποχή. Υπερασπίζονται δόγματα και αντιπαραθέσεις με μορφή και περιεχόμενα που είχαν άλλοτε. Προσπαθούν να περισώσουν τις πολιτικές αντιλήψεις και πρακτικές περασμένων δεκαετιών, τις οποίες η κοινωνία όλο και λιγότερο ασπάζεται. Με τον τρόπο αυτό επιδιώκουν να προστατεύσουν δίκτυα εξουσίας που τίθενται όλο και συχνότερα υπό αμφισβήτηση.

5. Στις ανεπτυγμένες δημοκρατίες γίνεται σήμερα όλο και πιο δύσκολη η συγκρότηση πλειοψηφιών για τo-
μές. Υπάρχει αδυναμία προώθησης αλλαγών. Η λει-
τουργία του κοινοβουλευτισμού πιστεύουν ορισμένοι ότι
χαρακτηρίζεται από απραξία και στασιμότητα.

Τα μεγάλα σχέδια δεν συνεγείρουν τους πολίτες. Εκείνο που τους ενδιαφέρει είναι η σταθερή βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου και η θωράκισή τους απέναν-
τι σε διάφορους κινδύνους. Η αμυντική νοοτροπία είναι
ιδιαίτερα ανεπτυγμένη. Ό,τι κερδήθηκε θεωρείται δι-
καίωμα. Οποιαδήποτε απώλεια συνιστά απειλή για τα
υπόλοιπα, που κατακτήθηκαν με τόσο κόπο. Γι' αυτό
και είναι ιδιαίτερα έντονη η δυσπιστία απέναντι στο
καινούργιο. Η υπόσχεση μιας μελλοντικής καλύτερης
κατάστασης αντιμετωπίζεται με επιφυλακτικότητα. Η
προσοχή επικεντρώνεται στο κόστος, το οποίο θα πλη-
ρωθεί άμεσα, για το αυριανό καλύτερο. Η δυσαρέσκεια
αναπτύσσεται εύκολα και εξαπλώνεται γρήγορα.

Υπάρχουν πολλά παραδείγματα. Η αισιοδοξία των
καταναλωτών για το μέλλον της οικονομίας ήταν, στην
Ελλάδα, μετά το 2000 στο χαμηλότερο επίπεδο της
Ένωσης, παρά τους υψηλότερους από τον μέσο ευρω-
παϊκό όρο ρυθμούς ανάπτυξης. Το ευρώ είχε προκαλέ-
σει ανησυχία και φόβο. Τηλεπαρουσιαστές έναν μόλις
χρόνο μετά την κυκλοφορία του ευρώ προέβλεπαν ότι οι
Έλληνες «θα πουν τη δραχμή δραχμούλα», λησμονώ-
ντας τις αλλεπάλληλες νομισματικές κρίσεις της δραχ-

μής και την εξαθλίωση που προκάλεσαν. Η αμυντική
στάση ωραιοποιεί το παρελθόν και παρουσιάζει τα μελ-
λούμενα ως επικίνδυνα. Αποδέχεται, γι' αυτό, εύκολα
τη συντηρητική επιχειρηματολογία, που συνιστά να στα-
θούμε σε ό,τι ξέρουμε.

Οι συνθήκες αυτές αποτελούν εμπόδιο στη διαμόρ-
φωση κοινωνικών ρευμάτων που θα αγωνιστούν για αλ-
λαγές. Η πλειοψηφία παρακολουθεί σιωπηλά πολιτικές
πρωτοβουλίες εκσυγχρονισμού, ώστε να σταθμίσει με
τον καιρό τις επιπτώσεις. Η σιωπή μεταβάλλεται σύντο-
μα σε απόρριψη, όταν το άμεσα ορατό είναι διαμαρτυ-
ρίες και αβεβαιότητα. Η κατάργηση της επετηρίδας των
εκπαιδευτικών και η αξιολόγηση των διδασκόντων, αν
και ήταν μέτρα που σαφέστατα βελτίωναν την ποιότητα
της εκπαίδευσης, συνάντησαν το 1998 πρώτα την αδια-
φορία και αργότερα, μετά τις καταλήψεις των σχολείων,
την άρνηση της κοινής γνώμης.

Αλλαγές συναντούν ένα μέτωπο αντίρρησης που πε-
ριλαμβάνει πολλές διαφορετικές και μεταξύ τους ασυμ-
βίβαστες και συγκρουόμενες απόψεις. Κοινό τους πρό-
σημο είναι η απόρριψη κάθε πρωτοβουλίας ώστε να μην
αλλάξουν οι υπάρχουσες ισορροπίες και περιοριστούν
διευκολύνσεις και προνόμια. Στο πανεπιστήμιο σήμερα,
για παράδειγμα, όλες οι πανεπιστημιακές ομάδες ζη-
τούν μια «άλλη μεταρρύθμιση», την οποία όμως απο-
φεύγουν να εξειδικεύσουν. Δέχονται αλλαγή, μόνο εφό-
σον αφορά τους «άλλους».

Οι αρνητικές πλειοψηφίες ή τα μέτωπα αντίρρησης δεν είναι αναπόφευκτη συνέπεια της δημοκρατίας. Προκύπτουν όταν οι πολιτικές δυνάμεις επιδιώκουν να αναδειχθούν στον πολιτικό ανταγωνισμό φθείροντας τον αντίπαλο και υποβαθμίζοντας τον πολιτικό διάλογο και τη διαμάχη ιδεών. Όταν λείπουν τα θετικά πρότυπα, επόμενο είναι να κυριαρχούν τα αρνητικά.

Η δημοκρατία δεν αποκλείει αντιπαλότητες, ούτε υποχρεώνει σε συμβιβασμούς. Με τη δημοκρατία νομιμοποιούνται οι διαφορές, ορίζονται κανόνες για τις αντιπαραθέσεις και προβλέπονται διαδικασίες ώστε να επιτευχθούν συνθέσεις. Η αδυναμία σύνθεσης είναι ένδειξη έλλειψης διαλόγου και νέων ιδεών. Υποδηλώνει ότι τμήματα της κοινωνίας είναι κλειστά σε διαφορετικές προσεγγίσεις και στην αξία της συνεννόησης. Μια δημιουργική πολιτική δεν αρνείται τις συγκρούσεις, αλλά προσανατολίζεται και στην αναζήτηση μηχανισμών επίλυσης διαφορών ώστε να επιτυγχάνει ευρύτερες συναινέσεις για τις πρωτοβουλίες της.

6. Αποτελεί κοινή διαπίστωση ότι στη σύγχρονη δημοκρατία τα ΜΜΕ έχουν αποκτήσει ρόλο που δεν προβλέπεται από το πολίτευμα. Ο Τύπος ασκεί το δικαίωμα ελέγχου και επιτήρησης που ανήκει στην κοινωνία. Κατά το θεωρητικό σχήμα, δεν επιβάλλει πολιτικές, δεν προωθεί ειδικά συμφέροντα, δεν ασκεί τη δύναμή του με τρόπο ώστε να υπαγορεύει στην κυβέρνηση τις απο-

φάσεις της. Τα ΜΜΕ και ιδίως τα τηλεοπτικά μέσα αποτελούν, όμως, πια μια παράλληλη προς την κυβέρνηση εξουσία. Επηρεάζουν την πολιτική και οικονομική πορεία μιας χώρας. Ο ελεγκτής έχει γίνει συνδιαχειριστής της εξουσίας. Ο έλεγχός του είναι γι' αυτό πλημμελής και εξαιρεί από την επιτήρηση που ασκεί ό,τι αφορά τον ίδιο.

Προσπάθειες για να περιοριστεί η κοινωνική εξουσία των ΜΜΕ έγιναν σε πολλές χώρες, είτε με νομοθεσίες που απαγόρευαν τη συγκέντρωση της ιδιοκτησίας τους σε χέρια ολίγων είτε με ρυθμίσεις που αφορούν την κατάχρηση εξουσίας και την ποιότητα των τηλεοπτικών εκπομπών. Στην Ελλάδα η νομοθεσία για τον «βασικό μέτοχο» ακολούθησε σε ακραίο βαθμό την άποψη ότι με το νομικό μέσο του ελέγχου της ιδιοκτησίας είναι δυνατόν να περιοριστεί η επιρροή των ΜΜΕ. Ως γνωστόν, απέτυχε. Τα αποτελέσματα άλλων προσεγγίσεων σε άλλες χώρες υπήρξαν πιο ικανοποιητικά. Όμως, παρά τις προσπάθειες, είναι πια γεγονός ότι η λειτουργία της πολιτικής ζωής καθορίζεται από έναν παράγοντα, τα όρια δράσης του οποίου είναι δύσκολο να προσδιοριστούν και παραμένουν ασαφή. Οι νομικοί κανόνες δεν επαρκούν. Η εξουσία περιορίζεται από εξουσία. Όρια δράσης τίθενται από τις πολιτικές δυνάμεις με διαμάχες. Η «κρίση της δημοκρατίας», στην προκειμένη περίπτωση, είναι αποτέλεσμα του ότι η βούληση των πολιτικών δυνάμεων για εξισορρόπηση της εξουσίας των ΜΜΕ

είναι ασθενής. Τα κόμματα, στην επιδίωξή τους να τα χρησιμοποιήσουν για τους στόχους τους, ταυτίζονται με αυτά.

7. Κατά την κυρίαρχη άποψη, η δημοκρατία εκπαιδεύει στην κοινωνική ευθύνη. Πολλοί αναλυτές παρατηρούν ότι ο αφορισμός αυτός δεν επαληθεύεται στην πράξη.

Το έλλειμμα κοινωνικής ευθύνης συνεχώς διευρύνεται. Μεγάλες επιχειρήσεις, ομάδες συμφερόντων, συνδικάτα, τοπικές ηγεσίες αδιαφορούν για το τι συμφέρει το κοινωνικό σύνολο. Προωθούν ανενδοίαστα ό,τι τους είναι χρήσιμο, με πολιτικές πιέσεις, χειραγώγηση της κοινής γνώμης και –όλο και συχνότερα– χρηματισμό. Υπό αυτές τις συνθήκες, η εξουσία ασκείται από τους κυβερνώντες με συνεχείς συμβιβασμούς και υποχωρήσεις σε ειδικά συμφέροντα, ώστε να διαφυλαχθεί και να ενισχυθεί η πολιτική τους δύναμη.

Η περιγραφή αυτή αναδεικνύει μια υπαρκτή πλευρά της διακυβέρνησης, αλλά το συμπέρασμα ότι η δημοκρατία οδηγεί αναπόδραστα σε υποταγή στα ιδιωτικά συμφέροντα είναι υπερβολικό. Σε μια δημοκρατική πολιτεία η πολιτική έχει αυτονομία απέναντι στις επιχειρηματικές επιδιώξεις. Καθορίζεται και από κοινωνικά, πολιτισμικά και ιδεολογικά στοιχεία, και όχι μόνο από τις επιθυμίες των δυνάμεων της αγοράς. Το σύστημα, άλλωστε, προβλέπει αντίμετρα.

Η επιδίωξη του κάθε ενδιαφερομένου να προωθήσει

τα συμφέροντά του είναι αναπόφευκτη. Η δημοκρατική διακυβέρνηση προϋποθέτει μάλιστα να δίδεται προσοχή στους ενδιαφερόμενους, να υπάρχει κοινωνικός διάλογος και να συμμετέχουν οι κοινωνικοί φορείς στη λήψη των αποφάσεων. Οι αποφάσεις που προκύπτουν από τις συνεννοήσεις αυτές κρίνονται στις πολιτικές και διοικητικές διαδικασίες ελέγχου που ισχύουν για το σύνολο των κυβερνητικών ενεργειών. Αυτές οι διαδικασίες πρέπει να είναι διαφανείς, να αποκλείουν την παράνομη συναλλαγή με ιδιωτικά συμφέροντα και να διασφαλίζουν το συμφέρον όλων των πολιτών. Ταυτόχρονα χρειάζεται ο ανοιχτός διάλογος, για να εντοπίζονται και να ελέγχονται οι αθέμιτες επιρροές. Είναι το μέσο για να επισημαίνονται και να καταγγέλλονται οι ιδιοτελείς ή συντεχνιακές συμπεριφορές. Έλλειμμα κοινωνικής ευθύνης προκύπτει όταν η διαφάνεια, οι έλεγχοι ή ο δημόσιος διάλογος δεν λειτουργούν. Αυτό συμβαίνει προπαντός όταν η επιδίωξη για εξουσία υπερισχύει της υποχρέωσης υπεράσπισης του δημόσιου συμφέροντος. Και σε μια πολιτική συγκυρία που επιφέρει για τους κυβερνώντες αβεβαιότητα και αστάθεια, συμβαίνει, δυστυχώς, συχνά.

Έλλειμμα κοινωνικής ευθύνης συνεπάγεται και η διαρκής σύγχυση στην απόδοση ευθυνών. Διοικούντες και πολίτες εγκαλούμενοι απαντούν ότι άλλοι και όχι οι ίδιοι είναι υπεύθυνοι για όσα τους αποδίδονται. Η ένστασή τους αυτή είναι τόσο πιο πειστική για την κοινή γνώμη όσο πιο υψηλά βρίσκεται ο υποτιθέμενος υπεύθυ-

νος. Η τελική ευθύνη αποδίδεται κατά κανόνα στην κυβέρνηση και τους πολιτικούς· ευθύνη που, ακόμη και αν υπάρχει, συχνά δεν την αποδέχονται. Αποτέλεσμα είναι η απαξίωση της πολιτικής. Ένα απαξιωμένο πολιτικό σύστημα αδυνατεί όμως να επιβάλει λογοδοσία και κυρώσεις. Φοβάται τόσο τις αντιδράσεις όσο και το πολιτικό κόστος. Για να ανατραπεί αυτή η κατάσταση και να ενισχυθεί η κοινωνική ευθύνη, χρειάζεται η συνεπής κατανομή των ευθυνών με τρόπο διαφανή και δίκαιο, σε αντίθεση με οποιεσδήποτε προσπάθειες συγκαλύψης, πολιτικές σκοπιμότητες, σκανδαλογίες και λαϊκισμούς.

8. Την εύρυθμη λειτουργία της δημοκρατίας διασφαλίζει και το σύστημα εποπτείας και ελέγχου, το οποίο συμπληρώνει τους βασικούς θεσμούς διακυβέρνησης. Το σύστημα, όμως, αυτό παρουσιάζει προβλήματα και δεν πείθει τους πολίτες για την ύπαρξη ενός ουσιαστικού ελέγχου. Το θεωρούν πηγή γραφειοκρατίας και αδιαφάνειας.

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί η συμμετοχή των ενδιαφερομένων στις διαδικασίες λήψεως αποφάσεων του δημοσίου τομέα. Δημόσιοι υπάλληλοι συμμετέχουν στα υπηρεσιακά και στα πειθαρχικά συμβούλια, φοιτητές στα όργανα διοίκησης των πανεπιστημίων, εργαζόμενοι στο διοικητικό συμβούλιο της δημόσιας επιχείρησης. Στόχος είναι να εκφέρουν γνώμη για τα ζητήματα που τους αφορούν αλλά και να συνεισφέρουν την άποψή

τους κατά τη διαμόρφωση των αποφάσεων των οργάνων ώστε να υπάρχει μια επιπρόσθετη έκφραση του δημοσίου συμφέροντος. Πολλές φορές, όμως, η συμμετοχή προωθεί ιδιοτελείς και συντεχνιακούς στόχους. Οι φοιτητές συναλλάσσονται με τους καθηγητές για βαθμούς και θέσεις, οι δημόσιοι υπάλληλοι στο πειθαρχικό συμβούλιο αθλώνουν τους συναδέλφους τους που παρανόμησαν, οι συνδικαλιστές της δημόσιας επιχείρησης μετατρέπονται σε εκπροσώπους των προμηθευτών. Η συμμετοχή παύει τότε να είναι μέσο δημοκρατίας και ελέγχου και γίνεται μέσο απαξίωσης των θεσμών.

Παράδειγμα των δυσκολιών για τη δημιουργία ενός λειτουργικού συστήματος υπεράσπισης του δημοσίου συμφέροντος είναι οι διάφορες μορφές ελέγχου των δραστηριοτήτων της διοίκησης. Πολλαπλασιάστηκαν οι έλεγχοι για τον περιορισμό της διαφθοράς (π.χ., πόθεν έσχες), οι μηχανισμοί θεραπείας (π.χ., επιτροπές στις οποίες προσφεύγει ο διοικούμενος) και οι προληπτικές ρυθμίσεις (π.χ., έλεγχος διαταγμάτων από το Συμβούλιο Επικρατείας). Η αποτελεσματικότητα του όλου συστήματος δεν βελτιώθηκε όμως αισθητά. Ο Συνήγορος του Πολίτη, που έδρασε αποτελεσματικά, χαιρετίστηκε ως σημαντική διαφορά προς το καλύτερο.

Τα μέτρα ελέγχου και εποπτείας αποτελούν απαραίτητο αντιστήριγμα της Δημοκρατίας. Ο υπάρχων λαβύρινθος οφείλεται στην ευκαιριακή και αποσπασματική αντιμετώπιση των θεμάτων και στην ισχυρή συντεχνια-

κή επιρροή. Τα διάφορα σώματα ελεγκτών της δημόσιας διοίκησης στα υπουργεία οργανώθηκαν, για παράδειγμα, από κάθε υπουργείο χωρίς κεντρική αντίληψη. Ο Γενικός Επιθεωρητής Δημόσιας Διοίκησης, που θεσμοθετήθηκε εκ των υστέρων, αποτέλεσε έναν μάλλον τυπικό επικεφαλής του συστήματος, με τρόπο ώστε να μη θιγούν οι αρμοδιότητες των υπουργείων και οι εξουσίες των ελεγκτών στους χώρους που ελέγχουν.

Ένα σημαντικό βήμα για αποτελεσματικότερο έλεγχο συνιστούσαν οι Ανεξάρτητες Αρχές, όπως το ΑΣΕΠ ή η Αρχή Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων. Η Ανεξάρτητη Αρχή εκφράζει το δημόσιο συμφέρον. Δημιουργήθηκε ώστε να ασκείται πιο αποτελεσματικά το δικαίωμα των πολιτών να εποπτεύουν την εκτελεστική εξουσία και για να προστατεύονται οι πολίτες κατά την εφαρμογή των νόμων. Η Αρχή, ως ο τρίτος ανεξάρτητος από τη διοίκηση και τους πολίτες, δεν λογοδοτεί στην κυβέρνηση, ούτε στη Βουλή, για να μην υπόκειται σε πιέσεις. Η ανεξαρτησία της είναι εγγύηση της αντικειμενικότητάς της. Η ρύθμιση αυτή θέτει όμως το ερώτημα ποιος ελέγχει τους ελεγκτές. Θεσμικά, η εποπτεία των Ανεξαρτήτων Αρχών ανήκει στη Βουλή. Αλλά ο έλεγχος της Βουλής δεν επιτρέπεται να οδηγήσει σε παρεμβάσεις και εντολές. Οφείλει να ασκείται με δημόσιες διαδικασίες που σέβονται την ανεξαρτησία τους, όπως ακροάσεις ή δημόσιες συζητήσεις επί των εκθέσεων πεπραγμένων. Οι απαντήσεις που έχουν δοθεί μέχρι σήμερα στο θέμα αυ-

τό είναι ποικίλες και χωρίς σαφή κεντρική κατεύθυνση. Αιτία, η δυσπιστία των κυβερνήσεων, των βουλευτών και των κομμάτων για την αυτονομία των Αρχών. Η ασάφεια αυτή επιτρέπει παρεμβάσεις της εκτελεστικής εξουσίας, όπως στην περίπτωση του Εθνικού Συμβουλίου Ραδιοτηλεόρασης, και αδιαφάνεια στη λειτουργία των Αρχών, όπως στην περίπτωση της Επιτροπής Ανταγωνισμού.

Το σύστημα εποπτείας και ελέγχου πάσχει διότι ο απαραίτητος συνολικός μακροπρόθεσμος σχεδιασμός συναντά την έλλειψη ενδιαφέροντος των πολιτικών κομμάτων. Μια μακροπρόθεσμη πολιτική που ξεπερνά την τετραετία δεν ενδιαφέρει, επειδή δεν προσφέρεται για άμεση πολιτική αξιοποίηση. Η πολιτική βούληση για διορθωτικές παρεμβάσεις είναι επίσης ασθενής, όταν οι αλλαγές περιορίζουν εξουσίες ή έχουν πολιτικό κόστος ή συγκρούονται με την αντίληψη του κράτους-πάτρωνα. Όλα τα κόμματα επιλέγουν, κατά κανόνα, ως μέλη του ΕΣΡ πρόσωπα που ακολουθούν τις επιθυμίες τους και όχι ανεξάρτητους τρίτους, παρά τις συνεχείς διαβεβαιώσεις ότι το Συμβούλιο πρέπει να είναι υπερκομματικό.

9. Οι τεχνολογικές πρόσοδοι έχουν δημιουργήσει νέες δυνατότητες επικοινωνίας και διαλόγου, γι' αυτό και πολλοί θεωρούν ότι μπορούν να προσδώσουν νέα δυναμική στις δημοκρατικές διαδικασίες. Ο υπολογιστής και το Διαδίκτυο αίρουν τη μοναξιά του πολίτη. Εξασφαλίζουν στον καθένα τη δυνατότητα να εκφράζει προς έναν

ευρύτερο κύκλο ενδιαφερομένων τις απόψεις του με πολύ μικρότερο κόστος και με πολύ μεγαλύτερη ταχύτητα. Καθιστούν εύκολη τη συμμετοχή του σε διάλογο ή ψηφοφορίες και δημιουργούν συνθήκες άμεσης δημοκρατίας. Όλα αυτά δεν σημαίνουν όμως ότι έχουν δημιουργηθεί οι συνθήκες μιας νέου τύπου δημοκρατίας, της «ηλεκτρονικής δημοκρατίας».

Η άμεση δημοκρατία των μερικών χιλιάδων πολιτών στον αθηναϊκό δήμο βασιζόταν σε κοινά συμφέροντα, έναν θεσμοποιημένο διάλογο και τους δεσμούς που δημιουργεί η συμμετοχή όλων σε μια κοινότητα. Οι προϋποθέσεις αυτές δεν υπάρχουν μεταξύ των εκατομμυρίων χρηστών του Διαδικτύου. Η δημοκρατία του Διαδικτύου μπορεί πολύ εύκολα να μεταβληθεί στη δικτατορία εκείνων που χειρίζονται το μέσο και ξέρουν να το χρησιμοποιούν σε μεγάλη κλίμακα: σε μια δικτατορία επί των πολλών που δεν έχουν τη γνώση ή την ικανότητα για κάτι τέτοιο. Το Διαδίκτυο είναι ένα σημαντικό μέσο πληροφόρησης και συνεννόησης. Υποβοηθεί την οργανωτική και διαδικαστική πλευρά της πολιτικής, δεν μπορεί να υποκαταστήσει όμως την αξιακή, παιδευτική και συλλογική της πλευρά. Η δημοκρατία δεν μπορεί να περιοριστεί σ' αυτή και μόνο τη διαδικασία για να λειτουργήσει ως κοινότητα πολιτών. Η δημοκρατία είναι μια πολιτική διεργασία που δεν μπορεί να αντικατασταθεί από συνεχείς ηλεκτρονικές δημοσκοπήσεις.

10. Η «διακυβέρνηση» είναι, κατά μια δημοφιλή νεοφιλελεύθερη άποψη, ένας αποτελεσματικός τρόπος για να ξεπεραστούν οι αδυναμίες των δημοκρατικών διαδικασιών και να εξασφαλιστεί η καλύτερη διαχείριση των δημοσίων πραγμάτων. Ο όρος «διακυβέρνηση» αναφέρεται σε τρόπους περιορισμού των κυβερνητικών πολιτικών παρεμβάσεων και την υποκατάστασή τους από μεθόδους που ισχύουν ιδίως στον επιχειρηματικό τομέα. Η «σωστή διακυβέρνηση» επιτυγχάνεται, μεταξύ άλλων, με τη μεταβίβαση εξουσιών σε αποκεντρωμένους αυτόνομους φορείς, τη χρησιμοποίηση δεικτών παραγωγικότητας για την αποτίμηση του έργου, την ανάθεση της εφαρμογής αποφάσεων σε άλλα δίκτυα από τα ιεραρχικά δομημένα της παραδοσιακής δημοκρατικής πολιτείας.

Οι συλλογισμοί αυτοί παραβλέπουν ότι, όποια και αν είναι η μέθοδος διακυβέρνησης, οι πολιτικοί στόχοι παραμένουν το κυρίαρχο κριτήριο του κυβερνητικού έργου. Η ποιότητα μιας σοσιαλιστικής κυβερνητικής πολιτικής, για παράδειγμα, κρίνεται από το εάν προωθήθηκε η κοινωνική δικαιοσύνη, μειώθηκαν οι κοινωνικές διακρίσεις, δημιουργήθηκαν υποδομές για την ανάπτυξη και τη διάχυση της ευημερίας. Δεν αξιολογείται με μόνο κριτήριο τη διαχειριστική αποτελεσματικότητα.

Οι διαχειριστικές αποφάσεις, άλλωστε, συμπλέκονται με πολιτικές αποφάσεις, σε βαθμό που είναι δυσδιάκριτο να προσδιοριστεί τι ανήκει στην πολιτική και τι

ανήκει στη διαχείριση. Η απόφαση της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ να ενισχυθούν οι κάτοικοι των ορεινών και μειονεκτικών περιοχών της χώρας είχε, αρχικά, πενιχρά αποτελέσματα ως προς τη βελτίωση του επιπέδου διαβίωσης σ' αυτές τις περιοχές. Οι προϋποθέσεις για την καταβολή των ενισχύσεων είχαν οριστεί από τη διοίκηση κατά τρόπο που ελάχιστοι αγρότες edικαιούντο το σχετικό επίδομα. Ακολούθησε νέα κυβερνητική πρωτοβουλία για να λειτουργήσει το πρόγραμμα.

Η «διακυβέρνηση» στη νεοφιλελεύθερη ερμηνεία της δεν μπορεί να υποκαταστήσει τις δημοκρατικές διαδικασίες. Στη δημοκρατία οφείλουν οι πολίτες να έχουν λόγο σε ό,τι τους αφορά, και όχι οι τεχνικοί της διοίκησης. Η διακυβέρνηση, με τη συνήθη της έννοια, ως ποιότητα του κυβερνάν, είναι σημαντική για την επιτυχία μιας πολιτικής. Ιδίως πολιτικές που επιδιώκουν κοινωνικές αλλαγές χρειάζονται υψηλή διαχειριστική ικανότητα ώστε να υπάρχουν καλή γνώση των κοινωνικών δεδομένων, σωστή επεξεργασία τους και αποτελεσματικοί εφαρμοστικοί μηχανισμοί.

11. Η έκφραση «έλλειμμα δημοκρατίας» χρησιμοποιείται πολύ συχνά για να επισημάνει τη μη ορθή λειτουργία των θεσμών. Η λέξη έλλειμμα δηλώνει ότι το υπάρχον απέχει από το επιθυμητό. Υπάρχει έλλειμμα του προϋπολογισμού όταν τα έσοδα δεν καλύπτουν τα έξοδα. Στην περίπτωση της δημοκρατίας, παραμένει αδιευκρί-

νιστο σε σχέση με ποια κατάσταση διαπιστώνεται το έλλειμμα και τι αφορά. Σε σχέση με το παρελθόν, συνήθως δεν υπάρχει έλλειμμα, ενώ σε σχέση με το επιθυμητό υπάρχει σχεδόν πάντα υστέρηση, διότι η δημοκρατία χρειάζεται συνεχή προσαρμογή στις εξελίξεις.

Το «έλλειμμα δημοκρατίας» δεν είναι ένα νέο φαινόμενο, αλλά προέκυψε και θα προκύπτει συνεχώς, όταν οι κοινωνικές και τεχνολογικές εξελίξεις δημιουργούν νέους κινδύνους για τους πολίτες και οι υπάρχουσες ρυθμίσεις δεν επαρκούν για την προστασία τους. Η προστασία των προσωπικών δεδομένων ήταν ένα θέμα άγνωστο στο παρελθόν, που προέκυψε από την εξέλιξη της πληροφορικής. Το απόρρητο των τηλεπικοινωνιών είναι επίσης πρόβλημα που πήρε διαστάσεις επειδή άλλαξαν οι τεχνολογίες των επικοινωνιών και δημιουργήθηκαν νέες δυνατότητες παρακολούθησης συνομιλιών. Η εισροή εκατοντάδων χιλιάδων μεταναστών έθεσε το θέμα της ισότητας και της καταπολέμησης των διακρίσεων σε νέα βάση. Η ανάγκη αλλαγής των θεσμών και προσαρμογής σε νέα δεδομένα δεν σημαίνει ότι το πολίτευμα διέρχεται κρίση.

Το «έλλειμμα δημοκρατίας» εμφανίζεται επίσης όταν αλλάζουν οι συσχετισμοί δυνάμεων στην κοινωνία και προκύπτουν νέα αιτήματα και η ανάγκη νέων ρυθμίσεων. Τα κοινωνικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην απασχόληση, διαμορφώθηκαν όταν τα συνδικάτα και τα σοσιαλιστικά κόμματα απέκτησαν την αναγκαία πολιτική

δύναμη για να επιβάλουν νέες συνταγματικές ρυθμίσεις. Το ποιο είναι το «έλλειμμα» και πώς καλύπτεται είναι θέμα πολιτικό.

Η συζήτηση για το «έλλειμμα δημοκρατίας» συνάγεται και με τις αντιλήψεις για τον ρόλο του κράτους δικαίου στη δημοκρατία. Είναι γενικά αποδεκτό ότι το κράτος δικαίου αποτελεί την άλλη όψη της δημοκρατίας. Οι αποτελεσματικοί έλεγχοι της κρατικής εξουσίας εξασφαλίζουν σε όλους τους πολίτες ίση μεταχείριση. Παρ' όλα αυτά, η πλειοψηφική λογική της δημοκρατίας προκαλεί τριβές με την επιβαλλόμενη ομοιόμορφη εφαρμογή των νόμων και των κανόνων του παιχνιδιού. Η Εκκλησία, υποστηριζόμενη από την τότε αξιωματική αντιπολίτευση, επικαλούνταν την πλειοψηφική λογική στο θέμα των ταυτοτήτων το 2000 για να διατηρήσει την πρακτική της αναφοράς του θρησκειύματος στις ταυτότητες. Τούτο, παρόλο που η αναγραφή των θρησκευτικών πεποιθήσεων ενείχε τον κίνδυνο διακρίσεων σε βάρος των πολιτών που δεν είναι χριστιανοί ορθόδοξοι.

Η ποιότητα της δημοκρατίας απαιτεί την ισόρροπη αντιμετώπιση της πλειοψηφικής λογικής και της αρχής του κράτους δικαίου. Διαφορετικά, δεν θα είναι δυνατή η προστασία των μειοψηφιών από τυχόν αυθαιρεσίες στις οποίες μπορούν να υποπέσουν οι πλειοψηφίες. Όσο πιο ισχυρό και εμπεδωμένο είναι το κράτος δικαίου σε μια κοινωνία και όσο πιο βαθιές οι ρίζες του, δηλαδή ο βαθμός θεσμοποίησης και παγίωσής του, τόσο μεγαλύ-

τερη η ικανότητα της δημοκρατίας να διασφαλίσει την ισόρροπη προστασία των διαφορετικών και ενίοτε αντικρουόμενων συμφερόντων των πολιτών.

Υπό τον τίτλο «έλλειμμα δημοκρατίας» αναφέρονται συχνά και τα προβλήματα που ανέκυψαν και ανακύπτουν από περιοριστικά μέτρα για την αντιμετώπιση παράνομων ενεργειών και ιδίως της τρομοκρατίας. Τα μέτρα αυτά θέτουν, κατά μία άποψη, τα ανθρώπινα δικαιώματα σε κίνδυνο.

Μεταξύ ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ασφάλειας δεν υπάρχει οπωσδήποτε αντίθεση. Η ασφάλεια του πολίτη αποτελεί αγαθό που το προστατεύει η δημοκρατική κοινωνία. Η έλλειψη ασφάλειας μπορεί να περιορίζει ή και να αναιρεί τα ανθρώπινα δικαιώματα. Αλλά και ο αποκλεισμός κάθε δυνατού κινδύνου μπορεί να οδηγήσει σε δραστικό περιορισμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Μια δημοκρατική κοινωνία πρέπει, επομένως, να αποδέχεται να ζει με κινδύνους. Οφείλει να επιδιώκει ταυτόχρονα την ισόρροπη προστασία τόσο της ασφάλειας όσο και των ελευθεριών. Το μέτρο των επιβεβλημένων αλλά και επιτρεπτών περιορισμών των δικαιωμάτων και της ασφάλειας ούτε προκαθορισμένο είναι ούτε μπορεί να προκύψει με όλο και πιο λεπτομερείς νόμους. Είναι θέμα πολιτικό και αποφασίζεται με πολιτικές διαδικασίες. Όσο καλύτερη είναι η ποιότητα της δημοκρατίας τόσο πιο πειστική είναι η οριοθέτηση. Επομένως, σε αυτή την περίπτωση όπως και σε άλλες, δεν υπάρχει κρίση

στη λειτουργία της δημοκρατίας. Υπάρχουν ένα πολιτικό πρόβλημα, αντιτιθέμενες απόψεις και η αναγκαία για τη δημοκρατία δημόσια αντιπαράθεση.

Οι απόψεις για το τι είναι δημοκρατικό διαφέρουν και δίστανται. Οι τηλεοπτικές επιχειρήσεις ζητούν οι συνταγματικές αρχές για την ελευθερία του Τύπου να ισχύσουν και για την τηλεόραση. Να μην επιτρέπεται έλεγχος των εκπομπών ούτε καν από μια ανεξάρτητη αρχή, όπως το ΕΣΡ, και να μην επιβάλλονται πρόστιμα, όταν παραβιάζεται ο κώδικας δεοντολογίας. Όσοι θέλουν να προστατεύεται τόσο η ιδιωτική σφαίρα του ατόμου από επεμβάσεις τρίτων όσο και οι κοινωνικές αξίες από ένα χωρίς φραγμό κυνήγι ακροαματικότητας και κέρδους επισημαίνουν, αντίθετα, ότι η εξίσωση Τύπου και τηλεόρασης έχει όρια. Ενδεικτικό των διαφορετικών απόψεων είναι επίσης ο θεσμός των Ανεξαρτήτων Αρχών, οι οποίες δεν υπάγονται στον έλεγχο της κυβέρνησης ή της Βουλής. Αποτελούν, κατά μία άποψη, ανεπίτρεπτο περιορισμό της εξουσίας των εκπροσώπων του λαού και δεν συμβιβάζονται με τη δημοκρατία. Αποτελούν, όμως, ταυτόχρονα αναγκαία αντίβαρα μιας συγκεντρωτικής εξουσίας για να προλαμβάνονται και να ελέγχονται πιθανές καταχρήσεις της σε βάρος των δικαιωμάτων του πολίτη. Συμβαδίζουν, επομένως, με ένα ουσιαστικό κράτος δικαίου. Η νομιμοποίησή τους υπάρχει και είναι έμμεση. Προκύπτει από το γεγονός ότι η Βουλή τα θεσμοθέτησε.

Τα παραδείγματα αυτά δείχνουν ότι δεν υπάρχει ένα «δημοκρατικό πρότυπο» από το οποίο μπορεί να συνάγεται σε κάθε περίπτωση η σωστή απάντηση. Η δημοκρατία αποτελεί «ιδεολογία», ένα επιθυμητό πολιτικό, κοινωνικό και ηθικό σύστημα. Είναι στόχος τον οποίο οφείλουμε συνεχώς να επιδιώκουμε και συνεχώς να επανακαθορίζουμε. Το περιεχόμενό της προκύπτει από κοινωνικούς ανταγωνισμούς και πολιτικές διαμάχες. Αυτό ισχύει και για την κάλυψη του όποιου «ελλείμματος» υπάρχει σήμερα.

12. Κεντρικό πρόβλημα για τη λειτουργία της δημοκρατίας αποτελεί η σχέση της χώρας με τα υπερεθνικά σχήματα συνεργασίας στα οποία συμμετέχει. Η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση, στην ΟΝΕ αλλά και σε διεθνείς οργανισμούς όπως ο Παγκόσμιος Οργανισμός Εμπορίου ανέτρεψε καθιερωμένους κανόνες και επέβαλε νέες ρυθμίσεις για τη λήψη και το περιεχόμενο των κυβερνητικών αποφάσεων. Υπάρχουν πολιτικές που αποφασίζονται από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, ειδικά μέτρα που καθορίζονται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και διοικητικές αποφάσεις για συγκεκριμένους πολίτες που λαμβάνονται από άλλες ευρωπαϊκές αρχές.

Το Σύνταγμά μας δέχεται περιορισμούς ως προς την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας και επιτρέπει τη μεταφορά αρμοδιοτήτων σε υπερεθνικά σχήματα. Τα όσα συμβαίνουν στη σχέση Ελλάδας-Ε.Ε. είναι, λοιπόν, σύμ-

φωνα με το Σύνταγμα. Παρ' όλα αυτά, είναι διαδεδομένη ανάμεσα στους πολίτες η άποψη ότι μη νομιμοποιημένοι τρίτοι αποφασίζουν γι' αυτούς και ότι οι ίδιοι δεν έχουν καμιά δυνατότητα να επηρεάσουν τις διαδικασίες στις Βρυξέλλες. Πολλοί, μάλιστα, πιστεύουν ότι στην Ένωση επικρατεί λιγότερη δημοκρατία απ' ό,τι στην Ελλάδα. Το εθνικό κράτος τούς φαίνεται πιο οικείο, πιο προσιτό, πιο δημοκρατικό. Εδώ διαθέτουν διαύλους επικοινωνίας με την εξουσία. Η υπερεθνική εξουσία, αντίθετα, είναι απόμακρη, απρόσωπη, και η επαφή με αυτήν είναι μάλλον ανέφικτη.

Η ένταξη σε υπερεθνικά σχήματα δεν έχει αυξήσει μόνο την απόσταση μεταξύ της νέας εξουσίας και του πολίτη. Πολλά στη χώρα λειτουργούν πια διαφορετικά από τα συνταγματικά προβλεπόμενα και καθιερωμένα. Οι συσχετισμοί μεταξύ εκτελεστικής και κοινοβουλευτικής εξουσίας έχουν αλλάξει υπέρ της πρώτης. Αυτή διαπραγματεύεται με την Ένωση οδηγίες, κανονισμούς, αποφάσεις, κατανομή κονδυλίων. Η Βουλή ελάχιστα πληροφορείται και συμμετέχει στη διαμόρφωση των σχέσεων. Σε περίπτωση συνεχούς εμπλοκής της, οι αργές διαδικασίες της και ο συγκρουσιακός τρόπος λειτουργίας της θα οδηγούσαν την εκάστοτε κυβέρνηση σε διαπραγματευτική αδυναμία. Οι πολίτες διαπιστώνουν όμως ότι σε καθοριστικά γι' αυτούς ζητήματα, όπως π.χ. οι αγροτικές ενισχύσεις, οι εκπρόσωποί τους δεν έχουν λόγο.

Σημαντικό ρόλο στον νέο τρόπο λειτουργίας της δημοκρατίας παίζει επίσης το γεγονός ότι η συμμετοχή στην Ένωση καταργεί ή περιορίζει παραδοσιακά εργαλεία άσκησης πολιτικής. Η κυβέρνηση, για παράδειγμα, δεν δικαιούται να αυξήσει ή να μειώσει τα επιτόκια, επειδή η νομισματική πολιτική ασκείται από την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Δεν μπορεί να θέσει εμπόδια στις εισαγωγές για να προστατεύσει ελληνικά προϊόντα, διότι στο μεν εσωτερικό της Ένωσης εμπόδια στην κυκλοφορία των προϊόντων δεν επιτρέπονται και ως προς τις τρίτες χώρες καθορίζονται ενιαία. Οι διαμαρτυρίες για τον κατακλυσμό των κινέζικων προϊόντων και η παραπομπή του θέματος στις Βρυξέλλες έδειξαν στους πολίτες ότι οι ελληνικές κυβερνήσεις δεν διαθέτουν τις εξουσίες να ασκήσουν την πολιτική που αυτοί προσδοκούν.

Η συμμετοχή της Ελλάδας στην Ένωση έχει επηρεάσει και τη δομή και τον τρόπο λειτουργίας του κρατικού μηχανισμού. Η διαχείριση των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης γίνεται από ειδικά όργανα διαφορετικά εκείνων που παραδοσιακά χειρίζονται τα δημόσια έργα και τις επενδύσεις. Η Ένωση παρακολουθεί τη διαχείριση των κονδυλίων και συμμετέχει στις αποφάσεις μέσα από διαδικασίες που δεν αποτελούν αντικείμενο δημοσίου διαλόγου και ελέγχου. Θεωρείται ότι εντάσσονται στις ενωσιακές διαδικασίες.

Προβλήματα δημοκρατίας ανακύπτουν επίσης, και μάλιστα έντονα, στο υπερεθνικό επίπεδο. Ο σημερινός

τρόπος λειτουργίας της Ένωσης δεν εξασφαλίζει τη δημοκρατική λειτουργία στον επιθυμητό βαθμό. Το «δημοκρατικό έλλειμμα» της Ένωσης είναι υπαρκτό και αποτελεί αντικείμενο προβληματισμού.

Το Ευρωκοινοβούλιο, παρά τη διαδικασία της συναπόφασης, απέχει από το να λειτουργεί όπως τα εθνικά νομοθετικά σώματα. Η Επιτροπή δεν είναι κυβέρνηση εκλεγμένη από τους πολίτες της Ένωσης. Στο Συμβούλιο, όπου εκπροσωπούνται τα κράτη-μέλη, ο τρόπος λήψης αποφάσεων δεν είναι πάντα διαφανής και τα μεγάλα κράτη έχουν ισχυρότατη επιρροή. Η ανεπάρκεια των θεσμών προκαλεί δυσλειτουργίες. Οι δραστηριότητες του Συμβουλίου δεν ελέγχονται, η Επιτροπή, αν και λογοδοτεί συχνά, δεν πείθει με τους ισχυρισμούς της. Ο πολιτικός διάλογος για τα θέματα της Ένωσης είναι υποτονικός και, κυρίως, δεν διεξάγεται κατά τρόπο ανοιχτό, ώστε να επιτρέπει τη δημόσια παρέμβαση. Ένας κακός χειρισμός της Προεδρίας μπορεί να παρασύρει την Ένωση προς λάθος κατεύθυνση, όπως συνέβη το 2000 στη Νίκαια με την αναθεώρηση των Συνθηκών. Η απραξία της Επιτροπής μπορεί να καθηλώσει την Ένωση. Η ανάπτυξη νέων πολιτικών εγκαταλείφθηκε στη διάρκεια της θητείας της σημερινής Επιτροπής. Οι αξιωματούχοι της Ένωσης έχουν μικρή μόνο επαφή με τον ευρωπαϊκό πληθυσμό. Παρ' όλα αυτά, θεωρούνται θεματοφύλακες των ευρωπαϊκών διαδικασιών και επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό τις αποφάσεις. Γι' αυτό

τον λόγο οι κοινοτικές πολιτικές δεν έχουν ευρύτερη στήριξη, η Ένωση καταγγέλλεται για γραφειοκρατία και αποστασιοποίηση από τα προβλήματα των πολιτών.

Η λύση δεν είναι εύκολη. Η δημοκρατία στο επίπεδο της Ένωσης δεν μπορεί να διασφαλιστεί με τα πρότυπα και τους κανόνες που ισχύουν στα κράτη-μέλη. Η Ένωση δημιουργήθηκε κατά βήματα, τα οποία δεν ακολούθησαν μια ενιαία αντίληψη. Για πολλούς, επιδίωξη είναι η δημιουργία ενός ενιαίου ευρωπαϊκού κράτους που θα υποκαταστήσει τα εθνικά κράτη. Άλλοι δεν δέχονται αυτή την προοπτική. Στοχεύουν σε μια ευρωπαϊκή συνεργασία χωρίς κατάργηση της κρατικής υπόστασης των μελών και χωρίς «ισοπέδωση» των εθνικών ταυτοτήτων. Η συνομοσπονδία είναι ο όρος που εκφράζει την αντίληψή τους. Η ευρωπαϊκή πρακτική των κρατών-μελών ακολούθησε συνήθως το σχήμα της διακυβερνητικής συνεργασίας. Τα κράτη επιδιώκουν διευθετήσεις και ρυθμίσεις οι οποίες εξασφαλίζουν τη συλλειτουργία Ένωσης και μελών της σε συμφωνημένα πλαίσια. Δεν αποδέχονται ενοποιητικές πρωτοβουλίες οι οποίες θα καθιστούσαν την Ένωση έναν αυτόνομο πόλο εξουσίας. Η Ένωση, όπως διαμορφώθηκε κατά τα πενήντα χρόνια λειτουργίας της, είναι ένα ιδιότυπο σχήμα. Τα κράτη-μέλη έχουν αυτονομία, αλλά ταυτόχρονα συλλειτουργούν τόσο στο εθνικό τους όσο και στο υπερεθνικό επίπεδο με βάση κανόνες μιας συμφωνημένης κοινής διακυβέρνησης.

Ταυτόχρονα, όμως, δημιουργήθηκαν και συνεχίζουν να διαμορφώνονται νέες μορφές συνεργασίας που δεν εντάσσονται σε σχήματα ομοσπονδιακής λογικής ή διακυβερνητικής προσέγγισης. Οι περιφέρειες-κρατίδια της Βόρειας Γερμανίας αναπτύσσουν κοινές δράσεις με τη Δανία. Το Βέλγιο και το Λουξεμβούργο προωθούν με συνεργασίες των κοινωνικών φορέων τους την ενοποίηση πέρα από όσα καθορίζουν οι συνθήκες. Τα ευρωπαϊκά πανεπιστήμια διαμορφώνουν με δική τους πρωτοβουλία κοινούς κανόνες λειτουργίας. Το εθνικό κράτος παύει να είναι το θεμελιώδες στοιχείο αυτών των λύσεων, για τις οποίες συνεργάζονται φορείς εξουσίας που εκπροσωπούν διαφορετικές εδαφικές οντότητες και χώρους δραστηριοτήτων. Η μεταεθνική πραγματικότητα έχει, λοιπόν, οδηγήσει ήδη σε μια «πολυεπίπεδη διακυβέρνηση» σε υπερεθνικό πλαίσιο που διαφεύγει από τους συνήθεις κανόνες ιεραρχίας και συνεργασιών. Αυτή η νέας μορφής «διακυβέρνηση» είναι μέσο αναπλήρωσης μιας επιβεβλημένης αλλά μη συντελούμενης «ενοποίησης».

Οι παραπάνω διαπιστώσεις απαντούν στο ερώτημα αν μπορούν να προσδιοριστούν άμεσα θεσμικές ρυθμίσεις για να αρθεί το «δημοκρατικό έλλειμμα» της Ένωσης. Όταν δεν είναι γνωστό ποιους κανόνες ακολουθεί η διαδικασία ενοποίησης και πού θέλουμε να καταλήξει, δεν είναι ρεαλιστική καμία προσπάθεια να προσδιοριστεί σήμερα η μορφή που θα πάρει τελικά η κυβερνητι-

κή εξουσία στην Ένωση. Χρειάζεται χρόνος. Η μετάθεση αρμοδιοτήτων από το εθνικό κράτος σε ένα υπερεθνικό σχήμα, με την αλλαγή της εδαφικής κλίμακας της εξουσίας και την αναγκαστική αναζήτηση νέων τρόπων άσκησης πολιτικής και διακυβέρνησης, συνεπάγεται μια απροσδιόριστη περίοδο θεσμικών ανακατατάξεων και κοινωνικών και πολιτικών εντάσεων. Το μη προκαθορισμένο τέλος δεν σημαίνει όμως ότι δεν είναι δυνατόν να υπάρχει άποψη για το ποιο σχήμα είναι σκόπιμο να προκύψει. Ούτε συνεπάγεται η αβεβαιότητα για το μέλλον την αναστολή της συνεχούς βελτίωσης της ποιότητας της δημοκρατίας. Μια τέτοια προσπάθεια, μάλιστα, επιβάλλεται.

Η μέχρι τώρα εμπειρία δείχνει ότι και η μελλοντική εξέλιξη της Ένωσης θα χαρακτηρίζεται από την υποχώρηση του κράτους-έθνους και την ενίσχυση του υπερεθνικού κέντρου εξουσίας στις Βρυξέλλες, καθώς και των περιφερειακών του συνεργασιών. Μοχλός αυτής της διαδικασίας ήταν και θα είναι η κεντρική γραφειοκρατία της Ένωσης, που αποτελεί τον μηχανισμό ανάδειξης του κοινού συμφέροντος των κρατών-μελών και διατυπώνει κατά τη δική της αντίληψη το συμφέρον τους. Το πλαίσιο δράσης της θα καθορίζεται από τις εκάστοτε συμφωνίες της χαλαρής διακυβερνητικής συνεργασίας. Αυτό το νέο κέντρο θα τείνει να αναπτύσσει τη δική του, αυτόνομη δυναμική. Θα ανεξαρτητοποιείται όλο και περισσότερο, στον βαθμό που αποκτά αρμοδιότητες. Οι

σχέσεις που το συνδέουν με την πολιτική κοινότητα, τον «λαό της Ένωσης», θα εξασθενούν. Θα αδυνατίζουν ταυτόχρονα και τα δημοκρατικά χαρακτηριστικά της Ένωσης. Είναι γι' αυτό αναγκαίο να υπάρχει μια συνεχής προσπάθεια συμμετοχής τόσο των κρατών-μελών όσο και, ιδίως, των πολιτών στην άσκηση της ευρωπαϊκής δημόσιας εξουσίας.

Ο γραφειοκρατικός μηχανισμός και η διακυβερνητική συνεργασία θεωρούν τα θέματα που χειρίζονται τεχνοκρατικά, αρμοδιότητας διοικητικών μηχανισμών και αντικείμενο διαβούλευσης εμπειρογνομόνων. Στον χειρισμό τους προεξάρχει κατά την υπαλληλία της Ένωσης η διάσταση του συμβιβασμού των επιθυμιών των κρατών-μελών και των διαφόρων ετερόκλητων και αντιφατικών εθνικών προτιμήσεων. Η κοινή βούληση προκύπτει συνήθως χωρίς να αναδειχθούν οι αντικρουόμενες πολιτικές τάσεις και οι πολιτικές επιδιώξεις. Η αποπολιτικοποίηση, μάλιστα, θεωρείται ενδεδειγμένη, γιατί επιτρέπει την εύκολη επίτευξη των ισορροπιών. Η στάση αυτή δεν ευνοεί τον δημόσιο διάλογο.

Η ενίσχυση της δημοκρατίας απαιτεί ακριβώς το αντίθετο, την ανάδειξη της πολιτικής διάστασης, την ελεύθερη δημόσια διαβούλευση, τη συζήτηση των προβλημάτων σε έναν ανοιχτό σε όλους χώρο πολιτικού διαλόγου. Τα κοινά θέματα να συζητούνται ενώπιον όλων των εθνικών ακροατηρίων· να αποτελούν και δικά τους θέματα. Με τον τρόπο αυτό εξασφαλίζεται πληροφόρη-

ση προς όλους, διαφάνεια, έλεγχος και λογοδοσία. Ο ευρωπαϊκός δημόσιος χώρος είναι το μέσο για να περιοριστεί το έλλειμμα δημοκρατίας.

Η δημιουργία αυτού του χώρου είναι έργο των δυνάμεων που επιδιώκουν μια ισχυρή και δημοκρατική Ένωση. Οφείλουν να επιζητούν συστηματικά να συζητούνται τα θέματα της Ένωσης σε όλες τις χώρες ταυτόχρονα, για να διαμορφωθούν κοινές πολιτικές. Προτάσεις για τέτοιες κοινές δράσεις υπήρξαν, όπως για τη διενέργεια ενός δημοψηφίσματος ταυτόχρονα σε όλη την Ένωση για την αποδοχή του Σχεδίου Συντάγματος, για μια πανευρωπαϊκή κοινή κινητοποίηση για την αποδοχή του, για την εκλογή του Προέδρου της Ευρωπαϊκής Επιτροπής από το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Οι προτάσεις αυτές συνάντησαν τη σθεναρή αντίσταση των κρατών-μελών που δεν θέλουν να ξεπεραστεί το πλαίσιο της διακυβερνητικής συνεργασίας και φοβούνται τον περιορισμό της αυτονομίας τους. Η εμπέδωση της δημοκρατίας σε υπερεθνικό επίπεδο απαιτεί όμως την αναζήτηση και την εξάσκηση σε νέους τρόπους συλλειτουργίας, που ανταποκρίνονται στις νέες συνθήκες της μεταεθνικής πραγματικότητας.

Η καθιέρωση της δημόσιας διαβούλευσης για την ευρωπαϊκή πολιτική σε όλα τα κράτη-μέλη της Ένωσης θα συμβάλει και στην αποσαφήνιση των στόχων της ενοποιητικής προσπάθειας και στη διαμόρφωση του οριστικού θεσμικού σχήματος της Ένωσης. Η δημόσια διαβού-

λευση είναι η κινητήρια δύναμη για να ενοποιηθούν σε ευρωπαϊκό επίπεδο επιδιώξεις και αντιλήψεις, να αναδειχθούν τα κοινά συμφέροντα και να προκύψει μια συλλογική ταυτότητα πέρα από τα όρια των κρατών-μελών, μια ευρωπαϊκή πολιτική κοινότητα, ένας ευρωπαϊκός δήμος.

Η δημοκρατική διακυβέρνηση προέκυψε στα κράτη-έθνη όταν στο έδαφός τους διαμορφώθηκε μια πολιτική κοινότητα μέσα από δημόσιο διάλογο. Αυτός βοήθησε τους πολίτες να συνειδητοποιήσουν ότι έχουν κοινά συμφέροντα και τους υπέδειξε τον τρόπο με τον οποίο θα τα υπερασπιστούν. Έτσι και στην Ένωση, η δημόσια συνεννόηση για τη διαμόρφωση μιας βάσης αλληλεγγύης μεταξύ των λαών της θα συμβάλει σε κοινά αποδεκτούς θεσμούς και διαδικασίες δημοκρατίας στο υπερεθνικό επίπεδο. Θα διασφαλίσει νέες μορφές δημοκρατικής διακυβέρνησης στον μεταεθνικό αστερισμό.

Η άποψη που αντιτίθεται στη δημιουργία ενός ευρωπαϊκού δημόσιου χώρου και υπερασπίζεται τη χαλαρή διακυβερνητική συνεργασία παραβλέπει ότι η Ένωση βρίσκεται, όπως ακριβώς τα κράτη-έθνη, σε μια κρίσιμη καμπή. Είναι πια αντιμέτωπη με θέματα κλίμακας που δεν μπορούν να απαντηθούν με τους υφιστάμενους μηχανισμούς συντονισμού και συνεννόησης. Τα προβλήματα ξεπερνούν το άθροισμα των εθνικών δυνατοτήτων και απαιτούν μια διαφορετική δυναμική.

Το ενεργειακό πρόβλημα, οι κλιματικές αλλαγές, η

ανακατανομή οικονομικής και παραγωγικής ισχύος σε παγκόσμιο επίπεδο με την ισχυροποίηση της Κίνας και την «επάνοδο» της Ρωσίας, το μεταναστευτικό ρεύμα από την Αφρική και την Ασία, η ανάδειξη των πολιτισμικών διαφορών λόγω των μειονοτήτων, η εμφάνιση νέων ανισοτήτων, οι ανθρωπιστικές κρίσεις σε πολλές περιοχές του κόσμου κλπ., απαιτούν λειτουργικές απαντήσεις. Η Ευρωπαϊκή Ένωση αναγκάζεται από τις εξελίξεις να έχει παρουσία στην παγκόσμια σκηνή, η σχέση ευρωπαϊκού-παγκόσμιου γίνεται όλο και πιο στενή. Η εποχή όπου το μόνο σχεδόν θέμα που η Ένωση έπρεπε να χειριστεί σε παγκόσμιο επίπεδο ήταν το παγκόσμιο εμπόριο και η ελεύθερη λειτουργία των αγορών έχει παρέλθει ανεπιστρεπτί.

Έχει αποδειχθεί, επίσης, ουτοπία η καθησυχαστική σκέψη ότι η αμερικανική ηγεμονία αρκεί για να αποτρέψει κρίσεις και να συμβάλει αποφασιστικά στην αντιμετώπιση των διαφόρων θεμάτων. Ο κόσμος είναι πιο πολύπλοκος, οι πόλοι ισχύος περισσότεροι, οι δυναμικές της ανάπτυξης και υπανάπτυξης πιο σύνθετες, ώστε να μπορεί να διαιτητεύει με επιτυχία μια υπερδύναμη. Είναι απαραίτητοι περισσότεροι παίκτες με διαφορετικές προσεγγίσεις, δικά τους δίκτυα και αλληλοσυμπληρούμενες δυνατότητες, ώστε να επιτύχουν τις απαραίτητες για την ειρήνη συνθέσεις. Η Ένωση ανήκει εκ των πραγμάτων στους παίκτες. Δεν μπορεί να αντιδρά με τρόπο που δεν ανταποκρίνεται στον ρόλο της αυτό, επιτείνο-

ντας έτσι τόσο τις δικές της δυσκολίες όσο και των κρατών-μελών της.

13. Όλες οι αναφερόμενες ενδείξεις της «κρίσης της δημοκρατίας», από την έλλειψη ενδιαφέροντος των πολιτών για την πολιτική έως το αποκαλούμενο «έλλειμμα δημοκρατίας», δεν τεκμηριώνουν ότι η δημοκρατία ως θεσμός έχει οδηγηθεί σε αδιέξοδο. Δείχνουν, αντίθετα, ότι υπάρχουν δρόμοι για να προσαρμοστεί στη νέα εποχή.

Μελλοντικά, η δημοκρατία θα έχει οπωσδήποτε διαφορετική μορφή από εκείνη που ζούμε σήμερα, μια που η κοινωνία δεν μένει στάσιμη και οι μεταλλαγές της επιδρούν στην παράσταση του τι είναι δημοκρατία, στις απαιτήσεις που έχουν οι πολίτες από μια δημοκρατική πολιτεία και στη δομή της πολιτικής εξουσίας. Όσον αφορά μάλιστα τη δημοκρατία στον ευρωπαϊκό χώρο, οι διαδικασίες ενοποίησης της Ευρωπαϊκής Ένωσης –είτε ακολουθήσουν τον δρόμο της διακυβερνητικής συνεργασίας είτε της συνομοσπονδίας– θα έχουν αναγκαστικά σοβαρές επιπτώσεις στον τρόπο λειτουργίας της. Θα οδηγήσουν σε νέες μορφές συλλειτουργίας του εθνικού και υπερεθνικού επιπέδου.

Η μελλοντική μορφή της δημοκρατίας είναι δύσκολο να προβλεφθεί. Μας λείπει η γνώση για τα κοινωνικά προβλήματα που θα καλείται να λύσει, τις ανταγωνιζόμενες κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις και την έκβαση των κοινωνικών αγώνων. Η αβεβαιότητα για τις μελλο-

ντικές εξελίξεις δεν προδικάζει όμως μια αρνητική πορεία. Παρότι το δημοκρατικό πολίτευμα υφίσταται συνεχή κριτική των πολιτών, βρίσκεται στις ανεπτυγμένες χώρες σε υψηλότερο επίπεδο ως προς τις ελευθερίες και δυνατότητες του πολίτη από το πολίτευμα που επικρατούσε πριν από έναν αιώνα στη Μεγάλη Βρετανία, την πατρίδα του κοινοβουλευτισμού. Ακόμη και το τότε αριστοκρατικό πολίτευμα αποτελούσε βελτίωση σε σχέση με το επιτηρούμενο από τον μονάρχη κοινοβουλευτικό καθεστώς των μέσων του 19ου αιώνα. Η πορεία υπήρξε εξελικτική αν και συνδεδεμένη με έντονες αντιπαραθέσεις, συρράξεις και περιόδους καταπίεσης και σκοταδισμού.

Στη διάρκεια της εξελικτικής πορείας της δημοκρατίας ορισμένα χαρακτηριστικά που θεωρούνταν χαρακτηριστικά δημοκρατικότητας περιορίστηκαν, όπως η ανυπαρξία κομματικής πειθαρχίας στις κοινοβουλευτικές διαδικασίες. Σε πολλά άλλα και σημαντικά σημεία υπήρξε, όμως, σαφής πρόοδος. Η πληροφόρηση είναι πολύ καλύτερη χάρη στην ελευθερία των ΜΜΕ, η συμμετοχή ευρύτερη χάρη στην παρουσία μαζικών κομμάτων, οι κοινωνικές διακρίσεις λιγότερες ή και ανύπαρκτες όπως στην περίπτωση της ψήφου των γυναικών, το επίπεδο πολιτικής συνείδησης –χάρη στην εκπαίδευση– υψηλότερο. Η δημοκρατία και το κράτος δικαίου επεκτάθηκαν. Η αισθητή βελτίωση στην ποιότητά τους είναι προϊόν κοινωνικών αγώνων και πολιτικών αναμετρήσεων που διήρκεσαν δεκαετίες. Κατακτήθηκε. Η μελλοντική

λοιπόν εξέλιξη θα συναρτάται και αυτή με κοινωνικές αναμετρήσεις, τον αγώνα των δυνάμεων που επιδιώκουν τη βελτίωση της κοινωνικής τους θέσης με τη διεύρυνση της δημοκρατίας. Οι λύσεις που θα προκύψουν θα βελτιώσουν την ποιότητα της δημοκρατίας, εφόσον εντάσσονται στο συνεχές ιδεών, θεσμών και πολιτικών που διαμόρφωσαν την κοινωνική πραγματικότητα με τρόπο ώστε να υπάρξει περισσότερη ελευθερία, ισότητα και αλληλεγγύη.

Κίνδυνοι, βέβαια, υπάρχουν. Μια οικολογική καταστροφή ή μια πλημμυρίδα μεταναστών από την Αφρική και την Ασία θα ευνοήσει αυταρχικές προσεγγίσεις. Η εξουσία των ΜΜΕ και η σημαντική επιρροή της τηλεόρασης στην κοινή γνώμη μπορεί να υποβοηθήσουν την επικράτηση φιλελεύθερων ολιγαρχικών καθεστώτων στα οποία καθοριστικό ρόλο θα παίζουν οι δυνάμεις της αγοράς. Αλλά και ο πειρασμός λαϊκιστικών λύσεων θα είναι έντονος, όσο η παγκοσμιοποίηση θα ανατρέπει ταχύτατα υφιστάμενες ισορροπίες προκαλώντας οργή και φόβο.

Υπάρχουν ακόμη θέματα δημοκρατίας για τα οποία οι κοινωνικοί συμβιβασμοί είναι ασταθείς. Το πιο γνωστό παράδειγμα είναι το κοινωνικό κράτος. Αποτελεί για τους υποστηρικτές του οικονομικού φιλελευθερισμού μια παρεκτροπή, διότι περιορίζει με την υψηλή φορολογία την επιχειρηματική ελευθερία και το δικαίωμα στην ιδιοκτησία. Η ισότητα, μία από τις κρισιμότερες

αρχές της δημοκρατίας, επιβάλλει όμως τη μείωση των κοινωνικών ανισοτήτων. Οι παρεμβάσεις του κοινωνικού κράτους, με εισοδηματικές μεταβιβάσεις προς τους ασθενέστερους και με μέτρα προώθησης της ανάπτυξης, εξασφάλισης της απασχόλησης, δημιουργίας υποδομών εκπαίδευσης και περίθαλψης, είναι αναγκαίες για τη διασφάλιση της δημοκρατίας. Η δημοκρατική διαδικασία, άλλωστε, συνεπάγεται τη δυνατότητα οι κυβερνήσεις να διαμορφώνουν με λαϊκή συναίνεση το κοινωνικό περιβάλλον και να επενεργούν στην κοινωνία ώστε εκείνη να ανταποκρίνεται όχι μόνο τυπικά αλλά και ουσιαστικά στις επιταγές της δημοκρατίας.

Το ζητούμενο σήμερα είναι να διαμορφώσουμε δικλίδες ασφαλείας που θα αποτρέψουν τη μελλοντική έκπτωση των δημοκρατικών θεσμών. Να προσδιορίσουμε αρχές, κατευθύνσεις και μέσα που θα διασφαλίσουν μια δημοκρατική λειτουργία της κοινωνίας, παρά την ισχυροποίηση της αγοραίας νοοτροπίας, τη μειωμένη απήχηση των πολιτικών κομμάτων, τον περιορισμό της επιρροής των κοινωνικών οργανώσεων και την ανάδειξη νέων κέντρων οικονομικο-πολιτικής εξουσίας.

Καθοριστικό μέσο για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος είναι, όπως ήδη αναφέρθηκε, μια πολιτική διαφορετική από εκείνη στην οποία επικεντρώνεται η προσοχή των πολυσυλλεκτικών κομμάτων. Μια πολιτική που δεν έχει περιεχόμενο την κατάκτηση και διαχείριση της εξουσίας, τις τεχνικές λήψεως αποφάσεων, την οργάνωση και

καθοδήγηση μηχανισμών, την κομματικοποίηση, αλλά τα ουσιαστικά προβλήματα της κοινωνίας και του πολίτη. Μια πολιτική που είναι πολιτικοποιημένη γιατί αφορά την απασχόληση, το εισόδημα, την παιδεία, το περιβάλλον, την καθημερινότητα του πολίτη. Γιατί δεν προσφέρει μόνο γενικόλογες, ωραιοποιήσεις, καθησυχαστικές διαβεβαιώσεις, αλλά διαπραγματεύεται με κοινωνική ευαισθησία συγκεκριμένα μέτρα, οικονομικά εφάρμοσιμα, με αποτίμηση των επιπτώσεων και της συνολικής συμβολής τους στην ανάπτυξη.

Η απολιτική δημοκρατία χαρακτηρίζεται από τον φόβο του πολιτικού κόστους, την προσπάθεια ικανοποίησης προσωπικών επιδιώξεων, την προσαρμογή στο τι είναι ευρύτερα επιθυμητό, ασχέτως από το αν λύνει ή όχι τα προβλήματα. Γι' αυτό και αποφεύγει τον δημόσιο διάλογο, που κρίνει, αποκαλύπτει, επιδοκιμάζει και αποδοκιμάζει.

Η πολιτικοποιημένη δημοκρατία διαμορφώνει τις επιδιώξεις της με συνεχή δημόσιο διάλογο, ιδέες που προβάλλονται και αντικρούονται, σχέδια που προσδιορίζονται και ελέγχονται, μέτρα που εξειδικεύονται και αποτιμώνται. Δεν φοβάται το πολιτικό κόστος, γιατί αυτό είναι το τίμημα της δημιουργικότητας. Ζητεί θάρρος στην υποστήριξη απόψεων και ειλικρίνεια στην καταγραφή καταστάσεων. Στηρίζεται στην παιδεία, στη γνώση, στην πληροφόρηση, στη συμμετοχή, στην ενασχόληση με τα προβλήματα, στο ήθος που προκύπτει από την πίστη στις δημοκρατικές αξίες.

Η δημοκρατία δεν συνίσταται μόνο σε εκλογικές διαδικασίες, κομματικούς ανταγωνισμούς και το κυνήγι της εξουσίας. Έχει προπαντός ηθική διάσταση. Αφορά τον άνθρωπο και την ολοκλήρωσή του, τη χειραφέτησή του από δεσμά, τη διαμόρφωση μιας κοινωνίας ελευθερίας, ισότητας και αλληλεγγύης. Είναι και ο προβληματισμός, οι συζητήσεις, οι αναμετρήσεις για τις αξίες και αρχές της και την εφαρμογή τους, για τη συνεχή βελτίωση της ποιότητάς της, για τους κανόνες που διέπουν την κοινωνική ζωή. Όλα αυτά αποτελούν το ζωντανό περιεχόμενο της δημοκρατίας. Είναι αντικείμενο της πολιτικής. Εάν η ουσιαστική πολιτική επανέλθει στο επίκεντρο κατά τρόπο ορατό στους πολίτες, εάν περιοριστεί η σχηματική πολιτική, τότε οι πολίτες θα στρέψουν και πάλι το ενδιαφέρον τους στις πολιτικές διεργασίες. Θα συναισθανθούν τη σκοπιμότητα της πολιτικής συμμετοχής. Είναι ο τρόπος να καταστούν ενεργά μέλη της κοινωνίας, να συνειδητοποιήσουν την κοινωνική τους ευθύνη και να στηρίξουν κοινωνικές αλλαγές. Έχουμε υποχρέωση να εξασφαλίσουμε αυτή τη συμμετοχή. Προπαντός εκείνες οι δυνάμεις που αντιτίθενται στον συντηρητικό αυταρχισμό και πιστεύουν σε μια ανοιχτή κοινωνία ευθύνης. Η δημοκρατία θα κατακτήσει έτσι ένα νέο επίπεδο ποιότητας.

Η δημοκρατία δεν συνίσταται μόνο σε εκλογικές διαδικασίες, κομματικούς ανταγωνισμούς και το κυνήγι της εξουσίας. Έχει προπαντός ηθική διάσταση. Αφορά τον άνθρωπο και την ολοκλήρωσή του, τη χειραφέτησή του από δεσμά, τη διαμόρφωση μιας κοινωνίας ελευθερίας, ισότητας και αλληλεγγύης. Είναι και ο προβληματισμός, οι συζητήσεις, οι αναμετρήσεις για τις αξίες και αρχές της και την εφαρμογή τους, για τη συνεχή βελτίωση της ποιότητάς της, για τους κανόνες που διέπουν την κοινωνική ζωή. Όλα αυτά αποτελούν το ζωντανό περιεχόμενο της δημοκρατίας. Είναι αντικείμενο της πολιτικής. Εάν ουσιαστική πολιτική επανέλθει στο επίκεντρο κατά τρόπο ορατό στους πολίτες, εάν περιοριστεί η σχηματική πολιτική, τότε οι πολίτες θα στρέψουν και πάλι το ενδιαφέρον τους στις πολιτικές διεργασίες. Θα συναισθανθούν τη σκοπιμότητα της πολιτικής συμμετοχής. Είναι ο τρόπος να καταστούν ενεργά μέλη της κοινωνίας, να συνειδητοποιήσουν την κοινωνική τους ευθύνη και να στηρίξουν κοινωνικές αλλαγές. Έχουμε υποχρέωση να εξασφαλίσουμε αυτή τη συμμετοχή. Προπαντός εκείνες οι δυνάμεις που αντιτίθενται στον συντηρητικό αυταρχισμό και πιστεύουν σε μια ανοιχτή κοινωνία ευθύνης. Η δημοκρατία θα κατακτήσει έτσι ένα νέο επίπεδο ποιότητας.

ISBN 978-960-435-152-7

9 789604 351527 >